

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra české literatury

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Využití próz Ivy Procházkové v mimoškolní výchově

Usage of Iva Procházkova's novels in extracurricular education

Monika Kassemová

Vedoucí práce: PhDr. Věra Brožová, Ph.D.

Studijní program: Vychovatelství

Studijní obor: Vychovatelství

2017

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma *Využití próz Ivy Procházkové v mimoškolní výchově* vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato bakalářská práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu a že odevzdaná elektronická verze práce je identická s její tištěnou podobou.

V Praze dne 19. 4. 2017

podpis

Ráda bych touto cestou vyjádřila poděkování PhDr. Věře Brožové, Ph.D. za trpělivost, obětavost a vstřícnost při vedení mé bakalářské práce.

ANOTACE:

Tato bakalářská práce se zabývá tvorbou Ivy Procházkové určenou intencionálně dětskému a dospívajícímu čtenáři a možnostmi jejího využití v mimoškolní výchově. V teoretické části jsou zobecněna klíčová témata v tvorbě Ivy Procházkové, která se podílejí na její tvůrčí kontinuitě. Zobecnění jsou uváděna na příkladech z jednotlivých knih. Práce se též zabývá funkcí fantaskních motivů v próze s dětským hrdinou, interpretuje symbolickou rovinu jejího díla. Ve vztahu k dětskému čtenáři se zamýšlím nad didaktickým potenciálem textu, jak a v čem ho mohou zformulovaná témata oslovovat, jakým způsobem mohou ovlivňovat jeho hodnotový svět. V praktické části navrhuji scénář dramatu pro děti mladšího školního věku, který vychází z povídky „Eliščiny bláznivé lžičky“. Cíle lekce jsou v rovině osobnostně sociální, kreativní. Lekce by zároveň měla děti vést k hlubšímu pochopení literárního textu.

KLÍČOVÁ SLOVA:

Iva Procházková, próza s dětským hrdinou, fantaskní motivy, didaktický potenciál textu, mladší školní věk, „Eliščiny bláznivé lžičky“, dramatické metody a techniky

ANNOTATION:

This thesis deals with work of Iva Procházková designed intentionally to child and adolescent readers and the possibilities of its out-of-school education. In the theoretical part are generalized key themes in the work of Iva Procházková that participate in her creative continuity. Generalizations are presented from examples of individual books. The thesis also deals with features surreal motifs in prose with a child character that interprets the symbolic level of her work. I consider the potentiality of the didactic text as well as how it can affect the children who are reading and how it change their values. In the practical part, I am creating a scenario of a drama for young school children, based on the short story „Elizabeth's Crazy spoons“. The objectives of the lesson are in terms of both the creativity and social personality. These lessons should also lead children to a deeper understanding of literary texts.

KEY WORDS:

Iva Procházková, prose with a children's hero, fanciful motives, didactic potential of the text, younger school age, „Elizabeth's crazy spoons“, dramatic methods and techniques

Obsah

1	ÚVOD.....	7
2	TEORETICKÁ ČÁST	9
3	IVA PROCHÁZKOVÁ.....	9
4	KLÍČOVÁ TÉMATA IVY PROCHÁZKOVÉ.....	11
4.1	Funkce fantaskních motivů v díle Ivy Procházkové	17
5	DIDAKTICKÝ POTENCIÁL KNIH IVY PROCHÁZKOVÉ.....	22
6	PRAKTICKÁ ČÁST	27
7	DRAMATICKÁ VÝCHOVA	27
7.1	Principy dramatické výchovy.....	27
7.2	Volba literární předlohy	28
8	ELIŠČINY BLÁZNIVÉ LŽIČKY	30
8.1	Literární rozbor textu	30
8.2	Rozbor textu z hlediska dramatického	34
8.3	Příprava a plánování lekce	36
8.3.1	Nad čím je dobré se při přípravě zamýšlet	36
8.3.2	Plánované metody a techniky dramatické výchovy	37
8.3.3	Časový plán lekce.....	39
8.4	Návrh dramatické lekce.....	40
9	ZÁVĚR/OČEKÁVÁNÍ.....	51
10	SEZNAM POUŽITÝCH INFORMAČNÍCH ZDROJŮ	53

1 ÚVOD

Tvorba Ivy Procházkové určená dětským a dospívajícím čtenářům mě oslovila tím, jak autorka na různých příbězích akcentuje důležitost toho, aby se z jejích hrdinů a hrdinek stali nezávislé a samostatné osobnosti. Fikční svět, který autorka vytváří, vychází z reálného světa, který nijak dětským čtenářům neidealizuje, nesnaží se zakrývat jeho konflikty a rozpory. Její příběhy nejsou proto jednoduchými návody, jak řešit určité situace. Hodnotový svět jejích příběhů vede k zamyšlení nad tím, s čím souvisí naše svoboda, nezávislost, odpovědnost. Jakou roli v našem životě hraje dětství, domov, důvěrné vztahy, přátelství, vztahy s druhými lidmi. Proč se uzavíráme do svých stereotypů a ztrácíme autentický prožitek. Dětská a dospívající čtenáři se tak na základě jejích příběhů i ztotožnění se s hlavními hrdiny mohou učit přemýšlet, co pro ně osobně tyto hodnoty představují. V tvorbě Ivy Procházkové hraje i důležitou roli funkce imaginativní, která se obrací ke světu fantazie. V jejích knihách se setkáváme s fantaskními postavami, které v sobě nesou určitá poselství. Do života hrdinů vstupuje často tajemství, které zůstává nerozluštěno, aby se jeho kouzlo nezlomilo. Některé postavy, situace či přírodní úkazy můžeme chápat v jejich symbolické, nikoliv doslovné podobě. Příběhy tak dostávají další rozměr, jsou víceznačné, obohacují se o další významy. Její knihy tak v sobě nesou silný myšlenkový, hodnotový i estetický potenciál, který může rozvíjet dětské a dospívající čtenáře, jak ve smyslu utváření hodnotového světa, tak náročnějších požadavků na literaturu a umění obecně. Z pohledu výchovného se mi tak texty Ivy Procházkové jeví jako velmi vhodné a dobře využitelné v rámci různých herních volnočasových a dramatických aktivit.

V teoretické části se snažím postihnout kontinuitu tvorby Ivy Procházkové, hledám souvislosti mezi opakujícími se motivy v jejích knihách. Věnuji též pozornost fantaskním prvkům, které se v její tvorbě často vyskytují, jakou funkci v jejích příbězích určených dětskému čtenáři plní. Vycházím přitom především z knihy Svatavy Urbanové „Dialogy Ivy Procházkové“¹, též se pokouším o vlastní východiska a interpretace. Ve vztahu k dětskému čtenáři se zamýšlím nad tím, jak a v čem ho mohou

¹ Urbanová, S. Dialogy Ivy Procházkové. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, 2012.

tato témata oslovovat, čím mu mohou být blízká, jak si je může vztáhnout ke svému životu, jakým způsobem mohou ovlivňovat jeho hodnotový svět.

V praktické části navrhuji scénář dramatu, který vychází z povídky „Eliščiny bláznivé lžičky“. Cílem scénáře je vést děti skrze jejich vlastní tvořivost, schopnost improvizace k zážitku ze hry, který zhodnotí následnou reflexí. Na příběhu Elišky by děti měly pochopit důležitost sebedůvěry pro osobní rozvoj. Scénář dramatu by měl v dětech posílit důvěru ve vlastní schopnosti, proto je v něm kladen důraz na vlastní iniciativu. Scénář je určen dětem mladšího školního věku jako mimoškolní aktivita. Z tohoto důvodu do něho zařazuji více hravých prvků, při kterých by se děti vedle zážitku a pochopení tématu také odreagovaly.

2 TEORETICKÁ ČÁST

3 IVA PROCHÁZKOVÁ

Cílem této práce není mapovat životopisné údaje o Ivě Procházkové. Proto se o jejím životě zmíním velmi stručně. Iva Procházková se narodila roku 1953 v Olomouci, jejím otcem byl známý a uznávaný spisovatel a scénárista Jan Procházka, který byl po roce 1968 politicky pronásledován. Jeho knihy byly zakázané, filmy, na kterých se scénáristicky podílel, šly do trezoru. Sama Iva Procházková nemohla v 70. letech z politických důvodů studovat na AMU. Na Silvestra roku 1983 autorka emigrovala s rodinou do Rakouska. Později s rodinou přesídlila do Německa. Od roku 1987 žila v Brémách. V roce 1994 se natrvalo rozhodla žít v Praze, znovu začala psát česky.²

Iva Procházková se věnuje prozaické tvorbě, vyniká jako autorka knih pro dětské a dospívající čtenáře. V její tvorbě je zastoupena též beletrie pro dospělé, také píše divadelní hry, zabývá se tvorbou filmových a televizních scénářů. Literaturu pro děti začala psát na začátku 80. let. V tehdejší Československu, kde se nechtěla „přizpůsobit oficiálnímu proudu a zároveň se chtěla dostat ke čtenářům, přistoupila na radu Kristiana Sudy, dříve redaktora Československého rozhlasu a později redaktora nakladatelství Albatros, ke kompromisu. Rozhodla se napsat knihu pro děti. Pod křídly literatury pro děti a mládež se za normalizace v Československu skryla řada nežádoucích autorů.“³

Iva Procházková je uznávanou a oceňovanou autorkou. Její tvorba, intencionálně určená dětem a dospívajícím, se vymyká tomu, s čím se běžně v této oblasti můžeme setkávat. Zajímá ji téma lidské identity, svobodné vůle, autenticity, lidských vztahů ve svých důvěrných i odcizených projevech. K těmto obecným tématům přibyla další, která souvisejí s technickým pokrokem, který může negativně působit na mezilidské vztahy, uzavírat člověka v uměle vytvořeném světě. V její tvorbě se objevují vize technologicky vyspělého, ale odcizeného světa, ve kterém manipulační moc médií nebezpečně zasahuje do lidské identity. Její knihy psané pro dětského čtenáře jsou

²Šubrtová, Milena a kol. Slovník autorů literatury pro děti a mládež II. 1. vyd. Praha: Libri, 2012, s. 330-332.

³Urbanová, Svatava. Dialogy Ivy Procházkové. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2010, s. 22.

většinou zajímavé i pro dospělé. Ač respektují malého čtenáře, svými tématy dětský svět většinou přesahují. Pro autorku je typické, že vždy je pro ni důležité téma, zda něco podstatného o našem světě sděluje. V jejích příbězích sledujeme, jak si hrdinové na základě různých zkoušek vytvářejí hodnotový svět. Nesetkáváme se u ní s formálními experimenty, které by zastíraly myšlenkovou prázdnotu.

Tvorba Ivy Procházkové je vysoce hodnocena doma i v zahraničí. O tom vypovídá řada ocenění, které v průběhu let získala. Za knihu „Čas tajných přání“, která se vyrovnává s obdobím normalizace, získala v roce 1989 ocenění Deutscher Jugendliteraturpreis v kategorii Dětská kniha, v roce 1992 za ni v kategorii pro starší děti obdržela Zlatou stuhu. Za prózu „Pět minut před večeří“ obdržela v roce 1993 Cenu německých lékařek, v roce 1996 za ni získala Zlatou stuhu v oblasti původní beletrie pro nejmenší. Českou národní sekci IBBY je v roce 1998 nominována na medaili Hanse Christiana Andersena. Její román „Soví zpěv“ získal v roce 1999 Zlatou stuhu v oblasti původní beletrie pro mládež. Za pohádkově laděný příběh „Myši patří do nebe...ale jenom na skok“ získala v roce 2006 Zlatou stuhu v oblasti původní beletrie pro mládež, v roce 2007 Magnesia Litera v kategorii Kniha pro děti a mládež. Za román „Nazi“ obdržela v roce 2010 cenu Magnesia Litera v kategorii Kniha pro děti a mládež.⁴

⁴ Urbanová, Svatava. Dialogy Ivy Procházkové. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, s. 144-147.

4 KLÍČOVÁ TÉMATA IVY PROCHÁZKOVÉ

V této části kapitoly se pokusím v textech Ivy Procházkové nalézt obecně platná témata, která souvisejí s životem dnešního dítěte. Pro Ivu Procházkovou je charakteristická tvůrčí kontinuita. Svatava Urbanová mluví o tom, že „často sledujeme motivické návraty, sbližování s filmem a s filmovou scenáristikou. Podstatou její umělecké tvorby je hledání živoucí a srozumitelné odpovědi na to, co je pro člověka nejdůležitější. V její tvorbě, bez ohledu na zvolenou žánrovou formu, se tematizuje osobní identita. Jedná se nejen o socializační proces, který je v životě dítěte velmi důležitý, ale také o schopnost umět se rozhodnout a osamostatnit se.“⁵

Tvorbu Ivy Procházkové můžeme vnímat v určité návaznosti, která je dána tím, že řada motivů prostupuje celou její tvorbou, jsou nahlíženy v různých kontextech a souvislostech. Témata identity, autenticity, svobodné vůle, krize, životní zkoušky a přijetí zodpovědnosti se ve většině jejích próz prolínají bez ohledu na to, zda jsou určeny dětskému či dospělému čtenáři. Její hrdinové procházejí procesem sebepoznání, který jim otevírá cestu k pochopení sebe i druhých. Více než vnější děj autorku zajímá vnitřní život hrdiny, jeho myšlenkový a citový vývoj. Stejný důraz je kladen na hodnotový svět hrdinů, který je často vystaven životní zkoušce.

Ve svých prózách Procházková vychází z reálného světa, do kterého často vstupují fantaskní prvky. Objevují se v podobě snů nebo fantaskních postav, často jsou spojeny s tajemstvím, které zůstává nezodpovězeno. Fantaskní prvky nikdy neslouží autorce jako únik do jiného světa. Plní úlohu tajemství, ale i možnosti nahlédnout za horizont našeho běžného vnímání a chápání, vždy však v kontextu s hrdinovým reálným problémem. Dávají tak podnět vidět věci jinak, z odstupu, v jiných souvislostech.

V příbězích Ivy Procházkové se opakovaně setkáváme s hledáním **identity**. Cesta k sobě vede u hrdinů jejích příběhů většinou přes životní zkoušku, která přináší nové poznání. Schopnost přijmout za svá rozhodnutí odpovědnost tuto cestu završuje. Nalezená identita je spojena s nezávislostí a svobodou. „Cesta k identitě, obnově nebo stabilitě identity vede u Procházkové přes individuální jednání, přes konkrétní čin, s akcentem na přítomný čas, bez ohledu na to, zda jde o přesah reality do fantazijní

⁵Urbanová, Svatava. Pohyby. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2010, s. 51.

imaginace.“⁶ Rozdíl v textech určených pro děti a dospívající je v tom, že společenský kontext se rozšiřuje o témata společenská, která se týkají vztahu člověka a civilizace, vlivu médií a technologií na identitu člověka, konzumního přístupu k životu.

Hledání identity je vždy spjato s **domovem**. S místem, kde se vytvářejí naše první zkušenosti a představy o světě. Souvisí s dobou našeho dětství, které je chápáno jako jedinečné období našeho života. Procházková ho zobrazuje jako svět her, imaginace, úžasu, kdy ještě není nic samozřejmé. Síla hrdinek jako Cilka (Středa nám chutná) a Babeta (Pět minut před večeří) je v jejich autenticitě, protože jejich vnitřní svět není zatížen žádnými stereotypy. Každá po svém vnímá svět v jeho jedinečnosti a kráse. Tato jejich schopnost, zdánlivě samozřejmá, může inspirovat i vést k zamyšlení každého dětského i dospělého čtenáře. Způsob, jak prožijeme dětství a jaký vztah k domovu si vytvoříme, ovlivňuje náš život v dospělosti. Domov představuje pro Procházkovou základní hodnotu, která nám umožňuje někam patřit, necítit se sám, zažívat pocity lásky, důvěry, sdílení a sounáležitosti. Bez něj se stáváme vykořeněnými jedinci, kteří ztrácí schopnost nahlížet na svůj život v jeho kontinuitě. Procházková je autorkou, která současný svět neidealizuje. Vedle citlivého vyličení harmonické podoby domova (Pět minut před večeří), otevírá řadu problémů, které s fungováním současné rodiny souvisejí, s kterými se musí dnešní děti vyrovnávat. Vedle důvěry může naopak panovat nedůvěra a napjaté konfliktní prostředí, vztahy mezi rodiči a dětmi mohou být komplikované, může se objevovat nezáměr o vnitřní svět druhého, o jeho potřeby, rodina může fungovat jen s jedním rodičem, rodiče se mohou rozcházet. Všechny tyto motivy můžeme v prózách Ivy Procházkové nalézt. Odchod jednoho z rodičů z domova (Kryštofe, neblbni a slez dolů!), značné pracovní vytížení rodičů, které zmenšuje schopnost vnímat potřeby svého dítěte (Eliáš a babička z vajíčka), odcizené prostředí adoptivní rodiny a hledání domova nového, založeného na důvěrných vztazích (Únos domů), smrt matky a komplikovaný vztah s otcem, který nedokáže nově vzniklou situaci zvládat (Uzly a pomeranče), vyrůstání v dětském domově (Tanec trosečníků), rodina bez otce a sebestředná matka (Soví zpěv)), konfliktní vztah založený na nedůvěře mezi otcem a synem (Nazi). V současné chvíli všechny tyto motivy nabývají na aktuálnosti, protože dnešní rodina má mnoho rozmanitých podob, řada rodičů se

⁶Urbanová, Svatava- Meandry a metamorfózy dětské literatury. Olomouc: Votobia, 2003, s. 221.

rozchází, často v době, kdy jsou děti v předškolním nebo mladším školním věku, zakládá si nové rodiny, čím dál více dětí má nevlastní sourozence z předchozích či budoucích vztahů svých rodičů. Procházková problémy, které současná rodina má nezjednodušuje, nebagatelizuje, nenabízí žádná jednoduchá řešení.

Opakujícím se motivem, který prochází většinou jejích próz pro děti je hrdina, který se ocitá **v krizi** a musí obstát **ve zkoušce**, která prověří jeho lidské kvality. Krize má u Procházkové očištný charakter, osvobozuje od banálností, zjednodušuje a vyzývá k zaměření se na to podstatné. Identita hrdinů je vytvářena jejich samotným jednáním, ale i vzpomínkami, které se jim ve zlomových okamžicích vybavují. Poznání, které jim krize přináší, je jakousi katarzí, která je vede k pochopení sebe i druhých. Díky němu se stávají autentičtí, vytvářejí si sebedůvěru. Svatava Urbanová o tom říká. „*Její příběhy nepostrádají sebereflexe hrdinů, vždy se vyvíjejí jako proces hledání svého vztahu k druhým lidem. Nejednou se v prózách směřuje k poznání životní pravdy, k akcentování sebe a vlastního pohledu na skutečnost.*“⁷ S krizí je často spojen **motiv cesty** ve skutečné i symbolické rovině. Vedle cesty lesem, vlakem, pouští to může být cesta k sobě samému, k druhým lidem, k dospělosti, k novému domovu. Nicméně svoji cestu, cestu ke svému poznání, které ho změní a pomůže mu dospět, si musí každý hrdina najít sám. V příběhu tak není důležitý jen děj, ale zachycení vnitřního světa hrdiny, který často poznáváme pomocí monologů, které mají dialogický charakter. Hrdinové vedou rozhovory sami se sebou, kladou si otázky, hledají odpovědi. Kryštof (Kryštofe, neblbni a slez dolů!) mrznoucí na skále, si vybavuje důležité okamžiky svého života, které ho postupně přivádějí k pochopení toho, proč na skálu vylezl, s čím se potřeboval vyrovnat. Myslí na chvíli, kdy si byl s otcem nejbliže před tím, než je opustil. „*Proč musím na tohle zrovna teď myslet? Protože jsme si od toho večera už nikdy s tátou nebyli tak blízko? Nebo proto, že jsme tenkrát mluvili o usmiřování? Nevím. Nic nevím. Až na to, že se s Alešem neusmírím. Za nic na světě!*“⁸ Před Liborem Ješínem (Únos domů) se v závěru knihy otevírá dilema, zda zůstat u Panenkových nebo odejít, které je hledáním odpovědi na otázku, s čím je spojen opravdový domov. Vše se již odehrálo a Libor svůj příběh vypráví psu Panovi. Zpětný pohled umožňuje nadhled a reflektivní

⁷ Urbanová, Svatava. Dialogy Ivy Procházkové. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, 2012, s. 143.

⁸ Procházková, Iva. Kryštofe, neblbni a slez dolů! 1. vyd. Praha: Albatros a.s., 2004, s. 33.

komentář, který zachycuje povahu vnitřního konfliktu hlavního hrdiny. „*Posadil jsem se. Při myšlence, že odtud odejdu, se mi udělalo špatně, ale můj vnitřní hlas byl neúprosný, Říkal mi, že život u Panenků je až moc fajn. Moc fajn pro Libora. Gusta by si ho zasloužil. Jemu byly všechny ty pozornosti, kamarádství a láska určeny. Já jsem si je sprostě přisvojil a chvíli se v nich hrál jako kočka na slunci. Ted' byl čas vrátit ukradené jméno. Čas odejít.*“⁹ Zkouška je cestou k tomu, aby si hrdina vytvořil sebedůvěru a zachoval sebeúctu. Jožin (Jožin jede do Afriky) musí na své cestě za zdoláním skály Bhanga obstát sám před sebou, takový je smysl jeho zkoušky. Jedině tak se může uzdravit. Nenabízí se mu pomoc rodičů, šaman ho sleduje zpozzdálí. Nástroj v podobě nože, který si vezme k vytrhnutí bodláku, mu vyklouzne z ruky. Tváří v tvář přírodě a nekonečnému vesmíru na vrcholu skály Bhanga musí vše zvládnout vlastními silami. Armin (Soví zpěv) ve chvíli, kdy ve městě nastává potopa a on je nucen bojovat o život své sestry a vyrovnat se se smrtí své matky, se přestává zabývat svými osobními problémy. „*Armin, který se ještě včera ptal na svůj světový názor a jehož problémy se zredukovaly na jediný: Jak se vyhnout potopeným větvím.*“¹⁰ Dramatická situace vše zjednodušila. Zkouška v sobě obsahuje etický rozměr a přináší do života hrdiny nové hodnoty. Obstát znamená projít poznáním, stát se samostatný, nebát se většího dílu odpovědnosti a nezávislosti.

V každém příběhu hrají důležitou roli **setkání**, která něco důležitého v životě hrdiny změní. Jožin (Jožin jede do Afriky) se setká se šamanem a dívkou Mokolo a tím se mu otevře pohled na jiný svět, začne srovnávat různé přístupy k životu, ale pochopí více i sám sebe. Setkání s Panenkovými je jakousi výzvou pro Libora Ješína (Únos domů) k pochopení toho, s čím jsou spojeny hodnoty opravdové rodiny, hledáním odpovědi na otázku, kam vlastně patří, setkání s babičkou Aty znamená pro malého Eliáše (Eliáš a babička z vajíčka) poznání toho, s čím vším je spojena láska, když se začne o babičku starat a přijímá za ni odpovědnost, příchod Cilky (Středa nám chutná) do dětského domova Slunečnice vytvoří mezi jeho obyvateli větší míru soudržnosti a sdílení za pomoci středečního rituálu, setkání s bílým koněm znamená pro Marka (Hlavní výhra) možnost, jak si vytvořit sebedůvěru. Setkání v sobě nesou jistý potenciál a záleží na hrdinech, jak ho využijí, jakému poznání se otevrou.

⁹ Procházková, Iva. Únos domů. 2. upravené vydání. Praha: Albatros a. s., 2006, s. 120-121.

¹⁰ Procházková, Iva. Soví zpěv. 2. vyd. Praha: Albatros, 2007, s. 155.

Důležitým motivem, který se v prózách Procházkové opakovaně vrací, je **role vzpomínek v našem životě**. Jakým způsobem ovlivňují náš život a naše jednání. Vzpomínky jako důležitá součást lidské identity se vztahují k vnitřním světům hrdinů. Kryštofův (Kryštofe, neblbni a slez dolů!) svět i jeho motivaci k vylezení na skálu dokážeme pochopit právě díky jeho vzpomínkám. Darek (Uzly a pomeranče) své vzpomínky přizpůsobuje svým potřebám, tomu, jak potřebuje vidět svůj vztah s otcem. Rebarbora (Kam zmizela Rebarbora?) má zachránit svět před zlými vzpomínkami, které převažují na vahách Paměti. Zde se přímo tematizuje, jak vzpomínky ovlivňují interpretaci našeho světa. Myška Šupito (Myši patří do nebe) po zhlédnutí filmu svého života pochopí, po čem se jí stýská a co ji chybí, vytvoří se v ní pochybnosti, zda ráj, ve kterém se ocitla, je opravdu rájem, když už nemůže nic očekávat, ani se na nic těšit. Babeta (Pět minut před večeří) s tatínkem si vyprávějí příběh, který je vytvořen z jejich společných vzpomínek. Zajímavě a provokativně je v současném kontextu rozvoje informačních technologií uchopena role vztahu vzpomínek a lidské identity v románu „Soví zpěv“. Zde si osobní počítač v roli jakéhosi psychologického poradce pamatuje všechny pocity, zážitky a myšlenky, které mu Armin sdělil lépe než Armin sám. A tím provokuje otázku. Rozumí tedy počítač identitě Armina více než on sám?! Chápe jeho potřeby, co hledá, o co usiluje? Dokáže mu dobře poradit? A jak se má Armin zachovat, pokud chce zůstat nezávislý?

Dětský svět není nikdy u Procházkové líčen jako nějaký izolovaný prostor, který si žije svým životem odtržený od dospělého světa. Naopak se s tímto světem zcela přirozeně prolíná. Svatava Urbanová mluví o tom, že dospělí jsou u Procházkové vnímání skrze „*převažující vztah k dětem*.“¹¹ Díky tomu příběhy s dětskými hrdiny dostávají další rozměr. Procházková dokáže velmi autenticky zachytit **vztah mezi dospělým a dítětem**. Vzájemné ovlivňování se může odehrávat s kladným i záporným znaménkem. Ředitel Šeda (Středa nám chutná) dostane svými rozhodnutími atmosféru v dětském domově Slunečnice do bodu mrazu. Libor Ješín (Únos domů) trpí pocity osamění a izolovanosti, protože jeho teta a strýc mu domov vytvořit nedokáží. Skutečný domov nachází až u Panenkových. Malá Babeta (Pět minut před večeří), ač nevidomá, se necítí nijak izolovaná, protože její rodiče jí poskytují veškerou lásku, zázemí a

¹¹ Urbanová, Svatava. Pohyby. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2010, s. 59.

jistotu. Nejde jen o to, co si oba světy poskytují, ale i to, co se dokáží jeden od druhého naučit, jak dokáží chápat jeden druhého. Výchovou babičky Aty (Eliáš a babička z vajíčka) se učí malý Eliáš chápat své rodiče a oni zase nalézají cestu k jeho dětskému světu. Šaman Azabuzi (Jožin jede do Afriky) se stane důležitou osobou Jožinova života, která ho provází a sleduje na jeho iniciační cestě.

Významnou roli v životě dětí a dospívajících hrají u Procházkové jejich **prarodiče**. Věk a životní zkušenostní jim dávají životní nadhled, velkorysost, humor, schopnost zaměřit se na podstatné. Často právě s nimi si její dětští a dospívající hrdinové rozumí nejvíce, vztahy s nimi nemají konfliktní charakter. V období životní krize nachází Karolína (Karolína) podporu a radu u své babičky, Armin (Soví zpěv) si telefonuje s dědečkem a jeho sestra Géza ho touží navštívit, aby si kompenzovala odcizené vztahy v rodině, Mojmírův (Tanec trosečníků) charakter poznáváme skrze jeho vztah s babi Kalabi, o kterou se do poslední chvíle stará. Darek (Uzly a pomeranče) dostává od starého pana Havlína rady nejen ohledně chovu koní, ale skrze jeho moudrost se učí chápat svět. Rebarboru (Kam zmizela Rebarbora?) vychovává starý Florentýn, malý Eliáš (Eliáš a babička z vajíčka) tím, že se stará o babičku Aty, se učí odpovědnosti.

Procházková je autorkou, která není lhostejná ke společenským problémům své doby. Zajímá ji vztah **člověka a civilizace**, jejího vlivu na život člověka. Technický pokrok a rozvoj nových technologií jsou často zachyceny v jejích knihách ve svých negativních důsledcích. Lidé se díky nim odcizují sami sobě i druhým, ztrácejí své přirozené vazby k domovu, přírodě. Identita moderního člověka se tak ocitá v krizi. Do protikladu k technologicky vyspělému světu staví autorka prostředí přírody, venkova, kde se lidé ještě nestačili odcizit svým přirozeným instinktům. Jožin (Jožin jede do Afriky) je na své cestě Afrikou doprovázen šamanem, setkává s lidmi ve vesnici, kteří žijí nekomplikovaným přírodním životem, objevuje jiný svět, než doposud znal. V románu „Nazi“ je takovou silnou hrdinkou Sylva, která nepodléhá stereotypům moderní civilizace, což je symbolizováno jejím úsilím o záchranu kojota. Filozoficko-ekologický příběh „Kam zmizela Rebarbora?“ se zabývá dopady negativní interpretace světa, která bere světu i jednotlivci naději.

Podstatnými tématy knih Ivy Procházkové, které prostupují její tvorbou, jsou otázky svobody, svobodné volby a nezávislosti. Objevují se s motivem životních zkoušek a přijímání odpovědnosti, ale i s prostorem imaginace a tajemství v našem životě. Tím, že tato témata nalezneme, jak v literatuře určené dětem, tak dospívajícím i dospělým, můžeme mluvit o určité propojenosti její tvorby, kterou nelze nahlížet jen z pohledu dětského nebo dospívajícího čtenáře, ale též z pohledu témat, které otevírá. To je i patrně jeden z důvodů, proč její knihy určené dětským čtenářům jsou zajímavé i pro dospělé čtenáře, kteří si v nich mohou nalézat další významy. Její dětské hrdinové usilují o svou osobní nezávislost, která je vede k lepšímu pochopení sebe i druhých. Vnější svět ještě není rámován širšími společenskými souvislostmi. Podstatné je, že je zde pro dětského čtenáře otevřeno téma, které je považováno za zásadní. Tím její knížky vybízejí k pochopení toho, že poznání je nikdy nekončící proces, bez kterého nelze směřovat k svobodě a nezávislosti. A to vše je s ohledem na dětského čtenáře sdělováno jednoduše a přirozeně, příběhy mají jednoduchou kompozici s nekomplikovanými větami. A v tom tkví patrně kouzlo příběhů Ivy Procházkové, napětí mezi jednoduchou formou a závažností obsahu nás emočně vtahuje do příběhu, protože často největší umění je sdělit věci jednoduše a přirozeně.

4.1 Funkce fantaskních motivů v díle Ivy Procházkové

Fantaskní motivy nám umožňují vstoupit do světa tajemství, otevřít se věcem neobvyklým, vnímat svět z jiného úhlu pohledu. „*Literární fantastika je žánrová oblast založená na totální opozici k reálnému světu. V zájmu dosud neviděného a nemyšleného překračuje fyzikální zákony (kategorii času, prostoru, kauzality), převrací či zpochybňuje uznávaná kritéria kulturního společenství. Vzrušujícím způsobem prolíná realitu a irealitu, možné a nemožné, racionalitu a iracionalnost.*“¹²

V tvorbě Ivy Procházkové hrají fantaskní motivy významnou roli. Nejčastěji se u Procházkové setkáváme se situací, kdy do reálného světa vstupuje fantaskní prvek. Výjimku tvoří zvířecí pohádka „Myši patří do nebe“, kde se naopak ze světa reálného dostáváme do světa fantaskního. Prolínání reálného a fantaskního dává prostor imaginaci a fantazii. Svět racionálnosti, uchopitelnosti, očekávatelnosti je propojován se

¹² Peterka, J. Teorie literatury pro učitele. 3. vyd. Praha: Merkur Music s. r. o., 2007, s. 287.

světem tajemství, hledá se jeho význam a smysl pro lidský život. Tím, že fantaskní svět narušuje zaběhnuté myšlenkové stereotypy, dává prostor k odlišnému vnímání problému.

Fantaskní prvek se u Procházkové objevuje v kontextu s hrdinovým problémem. Přináší s sebou možnost změny, záleží na hrdinově aktivitě a iniciativě, zda ji využije. Hrdinové ale musí projít nejdříve určitým poznáním, sebereflexí, která umožní změnu v jejich životě. Fantaskní prvek tak plní povahu impulsu k vlastní tvořivé aktivitě, k objevení svých skutečných možností. Fantastické motivy jsou u Procházkové často spojeny s mimořádným zážitkem i prvkem tajemství, které je zapotřebí v našem životě přijmout.

Fantaskní postavy jako Cilka (Středa nám chutná), Rebarbora (Kam zmizela Rebarbora?), babička Aty (Eliáš a babička z vajíčka) nebo bílý kůň (Hlavní výhra) nesou v sobě určité poselství, mají se stát pro dětského hrdinu zdrojem poznání, přinést pochopení toho, co je důležité, o co stojí v životě usilovat. **Rebarbora** (Kam zmizela Rebarbora?) je pro své nadpřirozené schopnosti i vnitřní čistotu předurčena k poslání, zachránit svět před potopou, která světu hrozí, pokud lidé budou dávat přednost špatným vzpomínkám před dobrými. Její postava nás upozorňuje na nebezpečí destruktivní síly v podobě jednostranné (negativní) interpretace světa. **Babička Aty** (Eliáš a babička z vajíčka) tím, že je malým Eliášem vychovávána, zároveň vychovává. Eliáš se učí chápat, co to znamená se o někoho starat, mít o někoho strach, cítit za někoho odpovědnost. Díky tomu začíná více rozumět svým rodičům a oni zase jeho dětskému světu. **Bílý kůň** (Hlavní výhra) pomáhá Markovi nalézat sebedůvěru. Markovo nízké sebevědomí pramení z jeho malé výšky. Koupě losu a výhra bílého koně postupně mění jeho život. Kůň ho provokuje otázkami, zjevuje se mu ve snech, zpochybňuje Markovu představu o sobě samém. Naučí ho uvažovat jinak o svých možnostech, díky němu Marek svůj problém vyřeší. Stejný problém jako Marek má Eliška (Eliščiny bláznivé lžičky). Nadpřirozeným jevem není tentokrát fantastická postava, ale nově objevená schopnost hlavní hrdinky **pohybovat věcmi**. Ve chvíli, kdy Eliška stejně jako Marek pochopí, že možnosti jsou především v ní samé, tuto schopnost ztrácí, ale nalezená sebedůvěra už nadpřirozené schopnosti nepotřebuje. Jednou z funkcí fantaskních motivů u Procházkové je ukazovat dětem svět pozitivních hodnot, jaký

význam může mít v lidském životě – nesobecká radost, svět dobrých vzpomínek, sebedůvěra, starost a láska k druhému člověku.

Fantaskní motivy zároveň plní funkci symbolu, který obohacuje texty Ivy Procházkové o další významy. Symbol je vždy víceznačný, nese v sobě ambivalentnost, jeho interpretace souvisí s kontextem, do kterého je zasazen, ale i s naší životní situací, ve které ho vnímáme. „*Symbol je zahalování i zprůhledňování zároveň. Proto bývá interpretace symbolů často tak obtížná. Při vysvětlování symbolického, při jeho přenášení do jazyka pojmů vždy zůstane nepřevoditelný zbytek. Právě proto, že symbol poukazuje na neviditelné a nepochopitelné a tyto sféry zároveň reprezentuje, nelze ho naším ratio uchopit.*“¹³ Existenciální obsahy symbolů souvisejí s tématy našeho života, dotýkají se našich životních zkušeností. „*Symbyoly tedy můžeme pokládat za jedinečné zprostředkovatele mezi osobní zkušeností každého jednotlivého člověka a zobecněnou zkušeností celého lidského rodu., nebo alespoň určitého kulturního společenství.*“¹⁴

Symbyoly v příbězích Ivy Procházkové přinášejí určitou změnu a pohyb, jablka vyrůstající na Cilčině (Středa nám chutná) hlavě umožní vznik střeďečního rituálu, Eliáš (Eliáš a babička z vajíčka) projde brankou na zakázané území, to mu umožní přinést si domů vajíčko, z kterého se posléze vylíhne babička Aty. Často se vztahují k momentální situaci, ve které se hrdina nalézá. Libor Ješín (Únos domů) prochází lesem, který symbolizuje jeho bloudění, hledání pravé rodiny. Skála, na které sedí Kryštof (Kryštofe neblbni a slez dolů!), symbolizuje potřebu odstupu, nadhledu, samoty pro vyrovnání se s problémem.

Nejčastějším symbolem v díle Ivy Procházkové je zobrazení **jídla a hostiny** jako možnosti **setkávání, sdílení, důvěry a radosti**, ale i protipólu v podobě odcizených vztahů. Často se tento symbol prolíná s motivem **domova a rodiny**. Způsob, jakým probíhá setkání u stolu, jak spolu lidé komunikují, vypovídá u Procházkové o kvalitě lidských vztahů. Význam tohoto setkávání je dán přímo do názvu jedné knížky „Pět minut před večeří“. Tento pokaždé jinak dlouhý okamžik je přímo stvořený pro společné vyprávování tatínka a Babety může se v něm odehrát celý lidský život, pokud

¹³ Lurker, M. Slovník symbolů. Euromedia Group k. s., 2005, s. 505.

¹⁴ Slavík J. Zážitek umění. Umění zážitku. 1 díl. Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta, 2001, s. 166.

oba vědí, co je v něm důležité. Středeční rituál pečení štrůdlu z Cilčiných (Středa nám chutná) jablek spojuje děti i vychovatele v domově, Marek (Hlavní výhra) se poprvé odhodlá jet na bílém koni, když chce rodičům přinést k večeři pizzu, starý pan Vencel nabídne Ditě (Ataláva) k ochutnání svůj narozeninový dort, protože se o něj nemá s kým podělit, Jožinovi (Jožin jede do Afriky) začne na cestě za sebepoznáním stále více chutnat, ač se jedná o pokrmy pro něj nezvyklé, Eliáš (Eliáš a babička z vajíčka) nejprve přemýšlí, co by mohla mít babička ráda, zajištění jídla se stává jednou z jeho starostí o babičku, Rebarbora (Kam zmizela Rebarbora?) dostane k narozeninám dort, sedm svíček na něm symbolizuje sedm přání, které ji Florentýn splní. Jestliže pokrm pomáhá lidi stmelovat, stává se prostorem harmonie, stejně tak může odhalovat nevyřešené rozpory a konflikty. V novele „Únos domů“ zažívá Libor Ješín protichůdnost situací, odcizená oslava jeho narozenin či návštěva restaurace se strýcem a tetou kontrastuje s bezprostřední atmosférou u Panenkových, kde u stolu zní smích, vyprávějí se hádanky a Libor znovu zažívá, že někam patří.

Vedle jídla a hostiny se opakovaně u Procházkové v různých podobách objevuje **symbol vody**. Myška Šupito (Myši patří do nebe) musí projít **očistou** před vstupem do zvířecího ráje, Libor (Únos domů) se napije „z kouzelné studánky“, kterou mu ukáže Marcela, pro Sylvu (Nazí) je voda a s ní spojené plavání projevem její svobody a nespoutanosti. Voda může nabývat i hrozivých podob, pokud se civilizace neubírá správným směrem a lidé svým chováním způsobili nerovnováhu v přírodě. V příběhu Rebarbory (Kam zmizela Rebarbora?) nebo Armina (Soví zpěv) se nám může asociovat biblická potopa. Rebarbora je vybrána k záchraně světa před zlými vzpomínkami. Pokud převáží na vahách Paměti, mohou vylít vodu z břehů a otrávit jimi svět. Ve městě, kde žije Armin, neutuchající déšť předznamenává následující události. Vytváří dramatické napětí, které směřuje ke katastrofě. Potopa, která posléze nastává, vystaví hlavního hrdinu životní zkoušce.

Jablka vyrůstající z Cilčiny hlavy (Středa nám chutná) přinášejí lidem pocity štěstí a radosti. Cilka vede lidi ke sdílení radosti, která se v domově Slunečnice obnovuje a potvrzuje středečním rituálem pečení a pojídání štrůdlu.

Pohled z výšky umožňuje jinou perspektivu. U Procházkové se setkáváme se symbolikou **skály** jako místa nadhledu, jiné perspektivy, sebepoznání. Právě na ni

vyleze Kryštof (Kryštofe, neblbni a slez dolů!) aby pochopil a vyřešil svůj problém. Jožin (Jožin jede do Afriky) musí skálu Bhanga zdolat pouze sám bez cizí pomoci. Poznává tak své skutečné možnosti, zbavuje se strachu a nedůvěry v sebe.

Les, kterým Libor Ješín (Únos domů) prochází, než se objeví rodinu Panenkových, můžeme chápat jako místo bloudění. Ale i dilema odchodu od Panenkových je v myšlenkách Libora spjato s představou lesa. Les symbolizuje dočasnou neschopnost hrdiny rozeznávat obrysy svého směřování.

Fantaskní motivy Procházková často odlehčuje komickými situacemi. Jablka vyrůstající na Cilčině (Středa nám chutná) hlavě jsou využita k praktickému účelu, pečení štrůdlu. Malému Eliášovi (Eliáš a babička z vajíčka) se z nalezeného vajíčka vylíhne malinká babička s křidélky, která se chová jako malé dítě. Babička Aty neumí na začátku mluvit a vše po Eliášovi opakuje. Tak vznikne i její jméno. Situace je pro malého Eliáše překvapivá. Musí se začít o babičku starat. Eliáš a babička si vymění role. Z vychovávaného se stane vychovatel. Z této základní situace plyne mnoho dojemných a zároveň komických momentů. Zvláštní mužíček, který připomíná myš, je průvodcem Rebarbory (Kam zmizela Rebarbora?) do tajemného světa ostrova Paměti. Chodí však pozdě, když se zapomene, navrací se do své původní myší podoby. Také si nedovede příliš seřadit myšlenky, stále odbíhá k podružným věcem, což je důvodem častých hádek s rybou.

5 DIDAKTICKÝ POTENCIÁL KNIH IVY PROCHÁZKOVÉ

Iva Procházková ve svých prózách intencionálně určených dětem vychází z potřeb, zájmů a možností dětského čtenáře. Osobitý vhled a vcítění do dětského hrdiny dává autorce prostor k tomu, že dětského čtenáře nepodceňuje. Příběhy nepostrádají prvky dobrodružství, napětí, exotiky a tajemství. Přesto se její příběhy s dětským hrdinou něčím zásadně odlišují. Smyslem jejích příběhů není napínavý a dobrodružný děj, který na děti v tomto věku silně působí a je pro ně srozumitelný. Autorku daleko více zajímá vnitřní svět jejích dětských hrdinů, jejich myšlenkový vývoj a proměna. Proto jsou často vystaveni různým zkouškám, hledáním sama sebe. Hrdina, který je na začátku příběhu plný obav, nejistot, se postupně pod vlivem řady situací a setkání mění. Jožin (Jožin jede do Afriky) je nejdříve ustrašený chlapec. Nutnost komunikovat s cizím prostředím, otevřít se novým zkušenostem, Jožina mění. Jeho uzdravení souvisí s tím, že obstál ve zkoušce, která odhalila jeho skryté možnosti a síly. V závěru knihy se Jožin nebojí námahy, přestal mít strach. „*Slovo šaman prý pochází z indické řeči. Znamená námahu. Cvičení. Dlouhou cestu. Až budu velký, chci se stát taky šamanem.*“¹⁵ Do Markova života (Hlavní výhra) zasáhne výhra v podobě bílého koně. Ten mu uděluje rady, provokuje ho k větší odvaze. Marek se pod jeho vlivem postupně mění, nalézá sebedůvěru, jinak ho začíná vnímat okolí. Libor Ješín (Únos domů) si na své cestě postupně uvědomuje, jaké hodnoty tvoří skutečný domov. Klade si otázky, kam chce patřit, s jakými lidmi chce sdílet svůj život, jaký chce být on sám. Eliáš (Eliáš a babička z vajíčka) se pod vlivem starostí o babičku s křídélky učí zodpovědnosti. Zažívá pocity štěstí i strachu o babičku Aty, která se chová jako malé dítě. Začíná chápat, co vše je se starostí a péčí o druhého spojeno. Důležitost vlastního dobrého příkladu si uvědomí ve chvíli, kdy si babička osvojí jeho oblíbenou nadávku. Eliáš se tak učí, že nejvíce vychováváme, když si to ani neuvědomujeme, proto je tak důležité naše vlastní jednání a chování, jak dovedeme jít příkladem.

Dětské hrdinové Ivy Procházkové jsou často vystaveni mezním situacím. Hledáním odpovědi na otázku, jak v nich obstojí, jakou vnitřní proměnou budou muset projít, co budou muset o sobě i světě pochopit, se otevírá smysl jejích příběhů. Ač se jedná o příběhy intencionálně určené dětem, odpovědi nejsou nikdy jednoduché a

¹⁵ Procházková, Iva. Jožin jede do Afriky. 1. vyd. Praha: AMULET, 2000, s. 124.

přímočaře návodné. Podstata příběhu není v rozuzlení dramatické zápletky, nejdůležitější není, jak to všechno dopadne. Tak jednoduché to u Procházkové nikdy není. Podstatné je, co se změnilo v životě hlavního hrdiny, jakým poznáním prošel. Proto je u Procházkové tak silný motiv cesty ve skutečné (Jožin, Libor Ješín) i symbolické rovině jako cesty k poznání, která je nikdy nekončícím procesem, pokud člověk usiluje o svou vlastní myšlenkovou nezávislost. Prostor poznání je u Procházkové v rovině racionální i v rovině symbolů, které se nějak vztahují ke kontextu životních situací, kterými hrdina prochází, a tím ho obohacují o další rozměr. Procházková tím opakovaně ve svých příbězích naznačuje, že prostor života je i prostorem tajemství. Její knihy tak dětem otevírají cestu ke smyslu umění v lidském životě. „*Jak vůbec obstát v mezních situacích života? Odpověď na tuto existenciální otázku lidé opakovaně a soustředěně hledají od počátku svých kulturních dějin.*“¹⁶ „*...jedním z mála způsobů, jak otázku účinně uchopit a opětovně překonávat, je umění zasažené životem a život probuzený uměním.*“¹⁷ „*Pouze v uměleckém díle člověk v plné míře svede ‚pobývat ve věci‘ tak, aby ji svým vlastním zřením nahlédl v její hloubce a v její celistvosti – ve vztahu k sobě samému.*“¹⁸ Při četbě próz Ivy Procházkové děti mohou začít tušit, že umění nabízí člověku něco, co žádná jiná oblast lidské činnosti nenabízí. Rozšiřuje náš horizont poznání způsobem, který přesahuje naši běžnou životní zkušenost. A zároveň si ponechává své tajemství, svou nedořečenost, která nás zneklidňuje a vybízí třeba k opakovanému čtení knihy, hledání jejího smyslu objevováním dalších významů. V tom tkví potenciál knih Ivy Procházkové, který může ovlivnit to, co se dětský čtenář naučí ve svých začátcích od literatury očekávat, jaké knihy si v pozdějším věku začne vybírat. Bude mu například stačit napínavý, dobrodružný děj se strašidelnou až hororovou zápletkou, která dobře dopadne?! Nebo zde zůstane tušení, že lze očekávat více? Napsat prózu s dětským hrdinou a napínavým dějem a zároveň ji obohatit o další významy, aniž by se děti začaly nudit, není patrně jednoduché. Více se na trhu setkáváme s knihami, které končí napínavým dějem nebo návodným modelem, jak se zachovat v určité životní situaci.

¹⁶ Slavík, J. Umění zážitku, zážitek umění. I. díl Praha: Univerzita Karlova – Pedagogická fakulta, 2001, s. 57.

¹⁷ Tamtéž s. 57.

¹⁸ Tamtéž s. 57.

Příběhy Ivy Procházkové se většinou odehrávají v současném světě. Ve fikčních světech, které vytváří, nejde o detailní zachycení podob současného světa. Zajímají ji situace, ve kterých jsou její hrdinové vystavěni zkouškám, při kterých musí prověřit své kvality i nalézt odpovědi na řadu otázek. Co udělat, abych obstál sám před sebou? Proč je to důležité? Způsob, jak je dokázat zvládnout, odpovídá jejich postupné vnitřní proměně. Ocitají se na symbolické životní cestě, která je chápána jako proces, který umožní hrdinův vývoj k jeho větší nezávislosti. Tento čas je zákonitě dobou opakujících se chyb a omylů, ale i šancí obstát skrze poznání ve zkoušce, postoupit přijmutím většího dílu odpovědnosti k dospělosti. Reflexe v podobě vnitřního monologu je důležitou součástí života hrdiny, často v ní důležitou roli hrají vzpomínky, které umožňují vidět věci v nových souvislostech. Důležitý v prózách Procházkové je fakt, že dětský hrdina svůj úkol dokázal zvládnout sám, jedině tak se může stát zodpovědnější a vyzrálejší. Přijetím odpovědnosti si její dětské hrdinové vytvářejí sebedůvěru a integritu, stávají se více nezávislémi. Autorka vede děti svými příběhy k tomu, aby se nebály být samostatné a zodpovědné, ale možno i vnímat apel na dospělé, aby dětem dali více prostoru a důvěry. Ona dětem svými příběhy důvěru dává. V tomto smyslu jsou její knihy výchovné, mají výrazný sociální rozměr, obstát ve zkoušce znamená více porozumět sobě i reálnému světu, který je přiměřeně dětskému věku zobrazován se svými problémy a konflikty. Důležité není jen samo téma odpovědnosti, ale právě jak je pojímáno ve smyslu procesu, tedy něčeho o co musíme usilovat celý život, co se stále učíme. Procházková svými prózami děti učí, že selhání není ještě důvodem ke ztrátě sebedůvěry, k tomu, že se vzdám. Jožin (Jožin jede do Afriky), než vyleze na skálu Bhanga, se na chvíli vzdá a zažije setkání s hadem, při kterém si uvědomí, že má více sil než si myslel. Libor Ješín (Únos domů) utíká před možností nového domova, ale ve skutečnosti utíká sám před sebou. Ve chvíli, kdy přijme pravdu o sobě a svém životě, vrací se tam, kam skutečně dávno patří.

Příběhy Ivy Procházkové nedávají žádný jednoduchý návod, jak se zachovat v určité situaci. Jejich témata se vždy vztahují k hodnotovému světu, etickému rozměru našeho života. Etický rozměr tvoří osu jejího vyprávění, z něho se vše odvíjí. Při četbě jejích knih si tak může dětský čtenář vytvářet a ujasňovat vlastní hodnotové postoje, aniž by mu byly podsouvány zjednodušující a tím i zavádějící představy o reálném

světě. Některé odpovědi ponechává Procházková v podobě otázek. Například v závěru knihy „Kryštofe, neblbni a slez dolů!“, kdy si Kryštof přizná, že odchod jeho otce z domova je definitivní, dává otázku. Je možné se vyrovnat s odchodem jednoho z rodičů? Přátelství s Alešem je obnoveno, odchod otce je záležitostí, o které Kryštof již nechce s kamarádem mluvit.

Ač jsou knihy Ivy Procházkové postavené na vážných tématech, neznamená to, že se v jejích příbězích nemůžeme setkat s humorem a nadsázkou. Humor, který není postaven na zesměšňování, vytváří vždy odstup a je osvobozující. Procházková vážné situace dokáže nahlédnout i z humorné stránky. Pracuje s jazykovou a situační komikou, a tím své příběhy činí dětem přístupnější. Přijmout za někoho odpovědnost tím, že se o něj musím postarat, je vážná věc, jenže pokud jsem malý chlapec jako Eliáš (Eliáš a babička z vajíčka), o kterého se doposud stále starají rodiče, začne se úkol, postarat se o létající babičku Aty, jevit v poněkud jiném světle. Obrácení rolí vytváří situace, které jsou vážné a komické zároveň. Kryštof (Kryštofe neblbni a slez dolů!) na skále vzpomíná na humorné historky, co zažil s Alešem, jablka radosti vyrůstající na Cilčině hlavě (Středa nám chutná), slouží k pečení štrůdlu, a tím spojují obyvatele domova nejen symbolicky, ale i fakticky, někteří zvířecí kamarádi Rebarbory (Kam zmizela Rebarbora?) mají povahové nedostatky, které jsou směšné. Odlehčení a humorný nadhled je to, co dětští čtenáři velmi oceňují, co dokáže přitáhnout jejich pozornost. Zároveň je to i oblast, které se děti teprve učí rozumět. Vkus ohledně humoru si děti teprve vytvářejí a není těžké se jim podbízet něčím laciným, co se naučí považovat za vtipné. Procházková touto cestou nejde, nikdy se svým čtenářům nepodbízí, nesnaží se být vtipná za každou cenu.

Přiblížení se dětskému čtenáři pomáhají často i zvířecí postavy. Můžeme se s nimi setkat v rovině reálné i fantaskní, kdy jsou personifikovány a pomáhají hrdinům se zvládnutím jejich úkolu. Rebarbora (Kam zmizela Rebarbora?) rozumí řeči zvířat a dostává se na ostrov Paměti obydlený zvířaty, Marek (Hlavní výhra) nalézá svoji sebedůvěru skrze mluvícího bílého koně. Lišák Bělobřich a myška Šupito (Myši patří do nebe) se pohybují pouze ve zvířecím světě. Libor Ješín (Únos domů) celý svůj příběh vypráví pro psa Pana, Kryštof (Kryštofe, neblbni a slez dolů!) vzpomíná na příhodu s jezevčíkem Drobkem, nevidomá Babeta (Pět minut před večeří) si svým vnitřním

zrakem představuje kočku Fandu. Ke zvířecím hrdinům si děti vytvářejí velmi rychle intenzivní vztah, často je preferují před dětským hrdinou, řadu dětí příběh více zaujme, pokud se v něm zvířecí postava vyskytuje. Autorka tak vychází vstříc dětské potřebě, ale z jejích knih cítíme, že zvířata jsou zabudována do širšího kontextu přírody, planety, vesmíru. Vedle symboliky zvířat u ní nalezneme například symboliku vody, skály, stromu.

Prózy s dětským hrdinou vycházejí u Procházkové z reálného světa, kde děti žijí svůj běžný život i zažívají neobvyklé či zlomové situace. Běžný život je často zastoupen rodinou, která se setkává u večeře, rodinným výletem, oslavou narozenin, školou, spolužáky a učiteli, družinou, hraním fotbalu, prázdninami. Běžný svět tvoří situace, které děti dobře znají a snadno si je mohou vztáhnout ke svému životu. Napínavý děj, který děti očekávají, se většinou odvíjí od zkoušky, kterou musí hrdina podstoupit, aby prošel sebepoznáním a lidsky dozrál. Napínavý, často dobrodružný děj s řadou překvapení a neočekávaných zvrátů uspokojí potřeby dětského čtenáře. Zároveň Procházková nenásilně vede děti k tomu, aby vedle dějovosti příběhu objevovaly i vnitřní proměnu hrdiny.

Prózy Ivy Procházkové rozvíjejí dětskou fantazii, jsou plné imaginace, symbolů, které se často vztahují k vnitřnímu světu postav. Nabádají k jinému, než jen racionálnímu chápání světa, upozorňují na důležitost úžasu, překvapení a tajemství v lidském životě. Mluví o důležitosti nezprostředkovaného a autentického vnímání světa. Fantaskní postavy, které vstupují do příběhů Ivy Procházkové, přinášejí do života hrdinů novou dynamiku. Hrdinové s jejich pomocí neunikají do jiných světů, naopak fantaskní postavy jim pomáhají řešit jejich reálné problémy. Pro dětského čtenáře bývá většinou propojování reálného a fantaskního světa velmi zajímavé a poutavé. Poučení, kterého se hrdinům od fantaskních postav dostává, může být lépe přijímáno než od postav dospělých. Tajemství, které je s jejich existencí spojeno, zase dává dětem prostor pro fantazijní dotváření, vlastní možné fabulace příběhu.

6 PRAKTICKÁ ČÁST

7 DRAMATICKÁ VÝCHOVA

7.1 Principy dramatické výchovy

Dramatická výchova je založena na činnostním pojetí vyučování. Na rozdíl od divadla není zaměřena na produkt, ale proces tvorby, při kterém dítě získává nové zkušenosti. Dítě zažívá a vnímá nové situace, které mu přinášejí zážitek. Dramatická výchova nabízí učení prostřednictvím **zážitku** a následné **reflexe**, která dává celou situaci do obecnějších souvislostí a umožňuje dětem si nově vytvořenou zkušenost převzít do vlastního života. Na základě zážitku a reflexe může dojít k porozumění dosud neznámé situaci, jednání své i druhých lze nahlédnout v jiných souvislostech.

Dramatická výchova je založena na principu **hry**, „hry na“, „hry na jako“, který vychází z přijetí **fikce**. „Právě fikce umožňuje nahlížet mimo naši reálnou zkušenost a hledat mosty mezi fikcí a naším minulým, současným i budoucím reálným světem.“¹⁹ Vědomí hry dává hráčům určitý pocit bezpečí, umožňuje zkoumání světa, lidských vztahů, situací, jednání. Zároveň dává možnost odstupu, náhledu, racionalizaci zážitku. „Hra umožňuje bytí hráče uvnitř i vně.“²⁰

Jedním z důležitých principů dramatické výchovy je metoda **improvizace**, která rozvíjí hráče komplexně, vychází z jeho vlastních zdrojů. Improvizace umožňuje, aby proces hry byl naplňován aktivitou a jednáním hráčů. **Rolová hra** ve fiktivních situacích umožňuje zkoumat mezilidské vztahy, vstupovat do situací postav z pozice uvnitř i vně. U dětí mladšího školního věku je nejčastěji využívána v rovině simulace, kdy hráč jedná sám za sebe.

Cíle dramatické výchovy jsou orientovány na oblast osobnostně- sociální, na vytváření hodnotového světa, na rozvoj a kultivaci postojů. Své cíle uplatňuje dramatická výchova také v oblasti věcného poznání, kdy je za pomoci dramatických metod zprostředkováno učivo například z oblasti historie nebo občanské výchovy.

¹⁹ Marušák, Radek, Králová, Olga, Rodriguezová, Veronika. Dramatická výchova v kurikulu současné školy. 1. vyd. Praha: Portál, s.r.o., 2008, s. 10.

²⁰ Tamtéž s. 10.

Součástí procesu tvorby je též hledání estetické složky dramatické výchovy. Některé literární náměty v sobě obsahují princip ozvláštnění v rovině postav, míst či samotného příběhu. Samotné výrazové prostředky dramatické výchovy mohou pracovat s principem ozvláštnění – zpomalená akce, opakování, štronz. Kompozice lekce pracuje s určitým temporytmem, s gradací, napětím, kontrastem. Samotné děti na základě podnětů pedagoga mohou přicházet s nápady, které lekci nějakým způsobem ozvláštní.²¹

7.2 Volba literární předlohy

Při výběru literární předlohy je zapotřebí pečlivě zvažovat její vhodnost. Některé texty již ze svého principu nejsou pro dramatickou výchovu příliš vhodné. Jedná se například o texty lyrické, nebo filozoficky zaměřené texty.

Jedním z hlavních kritérií je výběr správného **tématu**. Zda je dětem blízké a srozumitelné, zabývá se jejich skutečnými problémy. Děti by v něm měly nalézat situace, které si mohou spojit se svým vlastním životem. Jestliže by mělo být téma pro děti uchopitelné, je zapotřebí, abychom je nepodceňovali, ale též nepřeceňovali. Text by měl být dramatický, měl by v sobě obsahovat silný **konflikt**, který bude děti vybízet ke zkoumání a **řešení** situace. Důležité jsou také postavy příběhu, se kterými se děti potřebují identifikovat. Vybrat správnou literární předlohu nemusí být vždy jednoduché, protože se nejedná jen o kvalitu textu. Nicméně právě vhodně zvolené téma je jednou z cest, jak děti motivovat k tomu, aby přijaly účast v dramatu za svou, chtěly se podílet na řešení problémových situací.

Při výběru předlohy je také nutné vycházet z věkového zařazení skupiny. Jiná témata jsou schopny pochopit děti mladšího školního věku a jiná dospívající. U dětí mladšího školního věku je okruh témat poněkud menší, nemůžeme do něj zařadit řadu společenských témat, které mají tu výhodu, že nemají tolik osobní charakter. Nutné je též přihlížet k tomu, zda určitá témata nejsou příliš citlivá, děti o nich nechtějí veřejně rozmlouvat. Některé téma se z různých důvodů nemusí hodit přímo pro určitou skupinu. Také je nutné zamýšlet se nad tím, jaké metody a techniky dramatické výchovy jsou děti v určitém věkovém období schopny zvládnout. Záleží na zkušenostech skupiny, na

²¹ Tamtéž s. 11.

jejím tvůrčím potenciálu. Z tohoto pohledu je zapotřebí se zamyslet, co zvolený text nabízí.

Scénář dramatu, který vytváříme podle literární předlohy, může mít řadu variant. Může se víceméně přesně držet příběhu, ale také může akcentovat jen určitou situaci, ve které je obsažen určitý motiv, který je dále v lekci rozvíjen. Některé situace mohou být rozvedeny, jiné vynechány, další připsány. Anna Tomková o možnostech využití literárního textu říká „ *můžeme kopírovat děj a kompozici díla, můžeme však také záměrně změnit kompoziční princip, postupovat např.: od závěru příběhu, můžeme ve vhodných okamžicích volně rozvádět v textu navozené situace a děje, vytvářet nové situace, přidat postavu, tvořit různé závěry, s původním textem nakládat volně.*“²²

²²Tomková, Anna. Umělecká literatura a dramatická výchova. In: Koťátková, Soňa. Vybrané kapitoly z dramatické výchovy. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1998, s. 193.

8 ELIŠČINY BLÁZNIVÉ LŽIČKY

8.1 Literární rozbor textu

Povídka **Eliščiny bláznivé lžičky** je součástí souboru povídek s názvem **Hlavní výhra**. Povídkový soubor je uveden krátkým prologem, ve kterém všechny děti zažijí podivuhodnou noc. Zdá se jim sen o kouzelníkovi spícím na poušti, jemuž vítr odnesl stříbrný župan. Děti sen zaspí, ale všude kam pouštní zrnka písku dopadnou, se stane něco podivuhodného. Prolog otevírá cestu všemu zázračnému a neočekávatelnému, co se může v našem životě stát.

Dětští hrdinové, kteří procházejí texty povídek, jsou spolu volně spojeni. Pocházejí z jedné čtvrti, znají se, navštěvují stejnou školu, uzavírají spolu kamarádství, slaví spolu narozeniny, řeší domácí úkoly, pošťuchují se, hrají fotbal. Zároveň je spojuje, že prožijí ve svém životě něco **mimořádného** a neobyčejného, co je spojeno s určitým kouzlem a tajemstvím. Zážitek mimořádnosti vnese do jejich života změnu. „*Stačí věřit v účinnost předmětu nebo zvířete, ve fungování záhadného slova a již pro nás kouzlo funguje a zprostředkovává kontakt s magickou nebo vyšší mocí. Víra v „zázračno“ pomáhá dokonce tam, kde se dětský hrdina cítil osamocený a opuštěný, ztracený, bezradný. Najednou někoho potká, kdo zruší ohraničenost jeho možností nebo prolomí pocit osamocení.*“²³

Prostředí, ve kterém se dětští hrdinové pohybují, vychází z reálného světa. Tvoří ho nejbližší svět, kterým je pro děti v tomto věku rodina, škola nebo návštěvy u kamarádů a kamarádek. Autorka se snaží o vyličení autentického prostředí s jeho skutečnými problémy. Jaroslav Provazník ve své recenzi píše, „*otevívá se tu před námi neidylicky načrtnutý svět, ve kterém dnešní děti žijí (od jazyka přes příznačné detaily typu náušnice v nose nebo narážky na Terminátora), po závažná témata jako je pocit osamění, outsiderství.*“²⁴

Vedle reálného prostředí, zážitku mimořádnosti, spojuje také tři povídky téma **outsiderství** a **malé sebedůvěry**. Marek (Hlavní výhra), Eliška (Eliščiny bláznivé

²³ Urbanová, Svatava. Dialogy Ivy Procházkové. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, s. 67.

²⁴ Provazník, Jaroslav. Další výhra Ivy Procházkové. Tvořivá dramatika, roč. X., 1999/1(25), s. 47.

lžičky) a Kašpar (Ahoj, Ervíne) trpí malou sebedůvěrou. Marek se trápí svým malým vzrůstem, Elišku k sobě nikdo nezve na návštěvu. Situace Kašpara je ze všech nejnáročnější. Kašpar v emočně vypjatých situacích koktá, chová se impulsivně, zároveň nemá doma nikoho, komu by se mohl svěřit. Rodiče jsou rozvedení, proto výpověď o své situaci namlouvá na magnetofonovou pásku, kterou chce poslat staršímu bratrovi do Brazílie. Milena Šubrtová o tom říká. „*Problémy většiny dětských hrdinů, kteří volně migrují jednotlivými texty, tkví v jejich nízkém sebevědomí (Eliška, Kašpar) a podvědomém strachu z růstu a dospívání (Marek, Kašpar). Děti se upínají ke kouzelné pomoci (Eliščina schopnost pohybovat předměty, Markova aktivizace mluvčím běloušem), ve skutečnosti však sílu k překonání outsiderské pozice nalézají nakonec samy v sobě.*“²⁵

Hlavní hrdinka Eliška z povídky „**Eliščiny bláznivé lžičky**“ nikoho nezajímá, děti si s ní nechtějí hrát, nezvou ji k sobě na návštěvu. Eliška se cítí osamělá, její školní dny se sobě vzájemně podobají a úmorně se vlečou, protože si nemá odpoledne s kým povídat a hrát. Autorka nás s její situací seznamuje hned na začátku povídky na jedné běžné situaci, která však mnohé napovídá o postavení hrdinky ve třídě. Eliška jde se svými spolužačkami ze školy domů. Kateřina a Anna se domlouvají na návštěvě, kde si budou hrát s gumovými poníky. Elišku nepozve nikdo. Motivy nezájmu spolužáků o Eliščinu osobu se nedozvídáme. Můžeme se je pouze domýšlet. Zároveň je Eliška autorkou charakterizována jako dívka plná nápadů a fantazie, jak vyplývá z jejích představ, které zatím nedokáže realizovat. „*Hra s gumovými poníky ji nebavila, ale ráda by se k Anně někdy podívala. Mohly by dělat, že cestují na létajícím koberci. Nebo že našly tajnou chodbu. Nebo si hrát, že jsou neviditelné.*“²⁶ Předjímá se tak určitý vývoj povídky. Eliška ještě neprošla procesem sebepoznání, při kterém by objevila svou jedinečnost.

Svou kouzelnou schopnost Eliška objeví během jednoho nudného odpoledne. **Zážitek mimořádnosti** autorka staví na kontrastu všedního a zázračného, a tím posiluje jeho účinnost. Předpokládané osamělé odpoledne spojené s poslechem obehnané kazety je narušeno magickým zážitkem. Během něho Eliška zjistí, že upřeným

²⁵Šubrtová, Milena. Fenomén outsiderství v próze pro děti a mládež. In: Urbanová, Svatava a kol. Sedm klíčů k otevření literatury pro děti a mládež 90. let XX. století. Olomouc: Votobia, s. r. o., 2004, s. 130.

²⁶ Procházková, Iva. Hlavní výhra. 1. vyd. Praha ARSCI, 1996, s. 15.

pohledem dokáže rozpohybovat lžičky a další předměty. Běžný život dostane nečekaně jiný rozměr, záleží na hlavní hrdince, jak s ním naloží. Autorka na celé situaci, jak je jejím zvykem, nic nevysvětluje, zázračné věci se dějí a my je dokážeme nebo nedokážeme přijmout.

Objevení kouzelné schopnosti otevírá postavě Elišky cestu **k vývoji**. Na začátku před námi stojí dívka, která nedokáže projevit svou osobnost. Kouzelná schopnost zaujme spolužáky, dodá ji prestiže v kolektivu. Začne být zvána na návštěvy. Změněná situace umožní Elišce postupně nalézat sebedůvěru. Prochází procesem sebepoznání, který se podílí na proměně jejího chování. Z nenápadné Elišky se stává aktivní a průbojná dívka. Nápady, které dříve existovaly jen v jejích představách, dokáže nyní uplatnit. Na návštěvách u kamarádek vymýšlí, jaké hry se budou hrát. Její nápady a fantazie ji dostávají do vedoucí role v kolektivu. Od spolužáků si nenechá líbit žádné naschvály a provokace. Dokáže je vtipně a rychle oplatit. Na oslavě narozenin svého kamaráda Lukáše potká Eliška Kašpara. Nečekané setkání vnese do jejich života změnu. Oba zjistí, že mají podobné nápady a smysl pro hru. Spřátelí se. Kašpar díky Elišce přestane koktat, začne svět vnímat více pozitivně. Okamžik prozření nastane pro Elišku ve chvíli, kdy zjistí, že svou kouzelnou schopnost ztratila. Kašpara však její zázračná schopnost nezajímá, vlastně o ni ani neví. Zajímá ho Eliška a její nápady. Eliška díky Kašparovi pochopí, že žádné nadpřirozené schopnosti nepotřebuje, že síla její osobnosti je v ní samotné. Vzájemně si pomohou. Obě povídky se protnou ve chvíli, kdy vznikne přátelství Elišky a Kašpara. V povídce „Eliščiny bláznivé lžičky“ vidíme situaci z pohledu vševědoucího vypravěče, v povídce „Ahoj, Ervíne“ je nám situace líčena samotným Kašparem. Personální vypravěč vnese na celou situaci osobnější, subjektivní náhled.

Tím, že Eliška objeví svou **jedinečnost**, pochopí, že druhé děti včetně Kašpara daleko více zajímá její schopnost neobvyklých nápadů. Na oslavě narozenin u Lukáše nikdo její zázračné schopnosti nepostrádal, děti především ocenily, jak dokázala všechny strhnout ke hře na živelnou katastrofu nebo zemětřesení. Zázračné schopnosti se jeví najednou jako zbytečné, proto je na ně rychle zapomenuto. Elišce se otevírá svět, ve kterém díky objevu své jedinečnosti a nalezení sebedůvěry může být **sama sebou**.

Její sebevědomí je nyní postaveno na důvěře ve vlastní schopnosti, protože podle nich ji ve skutečnosti hodnotí okolí.

Téma **outsiderství** a malé **sebedůvěry** spojuje autorka s **fantaskním motivem**, který uvádí věci do pohybu. V povídce Hlavní výhra pomáhá Markovi postava bílého koně, Elišce zase její kouzelná schopnost. Dětem se stane něco mimořádného, co pomůže nastartovat změnu v jejich životě. Vše ostatní už ale záleží na nich, na jejich **vlastní iniciativě**. Eliška objeví své skutečné schopnosti. Proces nalézání sama sebe je u Procházkové vždy cestou k osobní svobodě a nezávislosti. Proto kouzlo ve chvíli, kdy splnilo svůj smysl, je zapomenuto. Stává se něčím nepotřebným.

Povídka je určena pro děti mladšího školního věku, jejich vnímání a potřebám je přizpůsobena. Kompozice povídky je jednoduchá, příběh je vyprávěn chronologicky vševědoucím vypravěčem. Na situace nahlížíme perspektivou Elišky. Hlavní postava je charakterizovaná nepřímo, především jednáním. Důležité jsou též pocity a myšlenky hlavní postavy. Postava Elišky prochází vývojem, což můžeme vidět na proměně jejího vztahu k okolí. „*Měla radost. S Kašparem byla mnohem zajímavější hra než s Annou, Kateřinou nebo Bobíkem. Nepišťel. Neptal se v jednom kuse A CO DÁL? Měl fůru nápadů. Možná by se s ním dalo hrát dokonce na ztroskotání Titaniku.*“²⁷ Pohled Elišky je doplněn líčením Kašpara v povídce „Ahoj, Ervíne“, který tak zajímavě dotváří její charakteristiku. „*Najednou se tam objevila holka. No...docela hezká, fakt. Řekla, že se jmenuje Eliška. Začali jsme si hrát na zemětřesení a na to, že bydlíme v bednách, a na uragán. Bylo to perfektní. Přišel Lukáš a ostatní a hráli si s námi.*

Já si teď hraju s Eliškou často. Má senzační nápady – vůbec ne jako holka. Ne že bych proti holkám něco měl, ale jejich hry mě většinou nebaví a jejich bulení a žalování taky ne. Elišku jsem ještě bulet neviděl. Zkusil jsem si představit, jaký má ona problém, ale na nic jsem nepřišel. Myslím, že nemá žádný. Je prima. A...no...vážně docela hezká.“²⁸

Závažné téma autorka odlehčuje **komickými situacemi**, které dávají celému příběhu určitý nadhled. Ve chvíli, kdy Eliška objeví svou zázračnou schopnost, rozčilením celá zčervená, maminka si však myslí, že má možná teplotu. Když poprvé

²⁷Tamtéž s. 23.

²⁸ Tamtéž s. 65.

předvádí svou schopnost před třídou, spolužačka její pohybující lžičku charakterizuje jako „pomínutou“. Některými předměty dokáže pohybovat velmi dobře, jiné jako například rovnátka se jejímu kouzlu částečně vzpírají. Uvede do zmatku a nejistoty paní učitelku, když během hodiny pohybuje křídou po desce jejího stolu. Přinese domů poznámku, že bez dovolení pohybuje věcmi svých spolužáků.

Příběh posiluje v dětech důvěru ve vlastní schopnosti. Díky nim mohou objevit svou jedinečnost. Proměna hrdinky se neodehraje v rovině zázraku, ale objevením jejích skutečných možností. K tomu je zapotřebí její vlastní iniciativa, bez které nemůže být žádný problém skutečně vyřešen. Zdůrazněna je také hodnota přátelství (Eliška a Kašpar), která může pomáhat naší sebedůvěře. Příběh též vypráví o tom, že záleží jen na nás, zda se určitým výzvám v našem životě otevřeme a využijeme je, ať už mají podobu fantastického jevu (pohybující se lžičky) nebo nečekaného setkání (Eliška a Kašpar).

8.2 Rozbor textu z hlediska dramatického

Téma

Iva Procházková píše o problémech, které děti v tomto věkovém období zajímají. Hledání sebe sama, malá sebedůvěra, nalezení nového přátelství, oblíbenost či neoblíbenost v kolektivu. Autorka vychází z reálného světa, který spojuje s fantastickým motivem, který vnáší do příběhu tajemství. Spojení reálného, konkrétního s něčím fantastickým a nadpřirozeným je pro děti v tomto věkovém období většinou vždy lákavé a přitažlivé. Problémy, který se v příběhu řeší, jsou v mladším školním věku aktuální, vybízejí děti k přemýšlení a zaujímání vlastních postojů.

Prostředí

Autorka vychází z reálného světa a líčí prostředí, které děti velmi dobře znají. Děti tak mohou při improvizacích vycházet z vlastních zkušeností a obohacovat je dalšími nápady.

Dramatičnost

Dramatický moment se objevuje v povídce ve chvíli, kdy Eliška objeví svou zázračnou schopnost. V té chvíli se vynořují otázky, na které text dává postupně odpovědi. Jak Eliška svou kouzelnou schopnost využije? Předvede ji před třídou? Jak na

její schopnost zareaguje třída? Získá nové kamarády? Začnou ji k sobě spolužáci zvat na návštěvu? Jednotlivé momenty se jeví jako zásadní pro Eliščin vývoj. Díky nim se z Elišky stává sebevědomá dívka. Zlomový okamžik nastává v závěru povídky. Eliška ztratí svou zázračnou schopnost. Přijde o přátelství Kašpara a ostatních dětí? Odpověď na tuto otázku v sobě nese nejdramatičtější moment celé povídky, kdy se Eliška musí rozhodnout, jak vzniklou situaci vyřeší. Zde se nachází cesta k pochopení celého příběhu i vývoje postavy Elišky. Pro výstavbu svého dramatu chápu tuto problémovou situaci jako klíčovou, koresponduje s cíli a záměry, které jsem si pro lekci stanovila. Irina Ulrychová o tom říká, *...,když si takto učitel postupně probere všechny problémové situace, je už připraven si jednu z nich zvolit jako situaci klíčovou pro své drama, protože nejpřesněji odpovídá jeho učebním a výchovným cílům pro konkrétní skupinu.*²⁹

Postavy, hra v roli

Postava Elišky by měla být dětem blízká věkem i problémy, které zažívá. Děti se s ní mohou identifikovat na základě pozitivní proměny, kterou v průběhu příběhu prochází. Zároveň je může zaujmout svou zázračnou schopností. Děti si mohou představovat, co by dělaly na místě Elišky, kdyby oplývaly kouzelnou schopností, jak by řešily její problém. Postava nabízí možnost pro hru v roli dětem i učitelce. Možnost hry v roli nabízejí postavy Eliščiných spolužáků, takto její nový kamarád Kašpar.

Hrdinové jednotlivých povídek se vzájemně znají, nejvýraznější prolnutí je právě v povídce „Eliščiny bláznivé lžičky, kde se Eliška seznámí s Kašparem. Z tohoto důvodu mi přišlo zajímavé této skutečnosti využít a do scénáře zařadit pohled na Elišku z pozice Kašpara, který si můžeme přečíst v povídce „Ahoj, Ervíne“. Vnímání Kašpara, který Elišku jako outsidera třídy nikdy nezažil a poznává ji již jako sebevědomou dívku, proto je přesvědčen, že Eliška žádný problém nemá, dává příběhu další rozměr.

Pojetí scénáře dramatu

Povídku „Eliščiny bláznivé lžičky“ můžeme označit jako příběhovou prózu ze života dětí. Jedná se o kratší text s jednou dějovou linií, proto ve svém scénáři zachovávám celý příběh, postupuji chronologicky, tak jak je tomu i v povídce. Příběh

²⁹ Ulrychová, Irina. Drama a příběh. 1. vyd. Praha: AMU, 2007, s. 76.

je mi prostředkem ke zkoumání tématu. Zaměřuji se na téma hledání a nalézání sebedůvěry, sebepoznání, objevování vlastní jedinečnosti. V průběhu lekce bychom měli Elišku poznat, vytvořit si o ní co nejplastičtější představu. Její postava je zajímavá tím, že prochází vývojem. Jinou ji poznáváme na začátku, jiná by se nám měla jevit v závěru lekce. Cílem lekce je pochopit na příběhu Elišky, jak je pro nás v životě důležitá důvěra ve vlastní schopnosti.

Autorka text člení na kratší části, které jsou od sebe odděleny větším odsazením. Jednotlivé situace na sebe navazují formou střihu, kdy určité časové úseky ze života hrdinky jsou vynechány jako nepodstatné. Autorka hrdinku líčí v situacích, které ji nějak charakterizují nebo se podílejí na jejím vývoji. Ve scénáři lekce z tohoto členění vycházím, zároveň si ho uzpůsobuji vlastním potřebám.

Scénář lekce vychází z těchto otázek:

- Jaká je situace Elišky ve třídě?
- Jaký význam má pro Elišku objevení kouzelné schopnosti?
- Proč se Eliška rozhodne předvést svou zázračnou schopnost před třídou?
- Jak zareaguje třída na Eliščinu kouzelnou schopnost?
- Co se s kouzelnou schopností začne měnit v Eliščině životě?
- Jak se mění samotná Eliška?
- Jak ji začíná vnímat okolí?
- Jak se na Elišku dívá její nový kamarád Kašpar?
- Potřebuje Eliška k tomu, aby byla respektována, svou kouzelnou schopnost?

8.3 Příprava a plánování lekce

8.3.1 Nad čím je dobré se při přípravě zamýšlet

Poznámky k přípravě lekce:

- Vyzdvihnout téma sebedůvěry a nalezení nového kamarádství
- Hlavní postava v průběhu lekce prochází vývojem
- Vytvářet situace, na kterých by si hráči měli postupnou proměnu Elišky uvědomovat
- Postavou Kašpara vnést do příběhu další pohled na Elišku

- Nechat příběhu určité tajemství, Eliška neví, odkud se její kouzelná schopnost objevila
- Vytvářet situace, ve kterých hráči musejí uplatnit vlastní postoje
- Pracovat vyváženě s literární a dramatickou složkou lekce, dát dostatek prostoru dramatické akci a improvizaci
- Střídat situace založené na napětí s částmi, které budou mít více hravý a uvolňující charakter
- Reflexe je v průběhu lekce důležitá, ukazuje, jakým způsobem hráči chápou jednotlivé situace příběhu i jeho celkové směřování, nemusí být nutně vedena formou diskusí, nezapomínat, že děti se jí v mladším školním věku teprve učí, není pro ně jednoduchá
- Zvolené aktivity by měly mít dostatečně konkrétní zadání, příliš velká obecnost je pro děti často matoucí
- Aktivity by měly zároveň vytvářet v dětech tvořivost, inspirovat je k improvizaci
- Hráči svou vlastní aktivitou a improvizací tvoří příběh dramatu v průběhu lekce, je třeba počítat s řadou neočekávatelných situací

8.3.2 Plánované metody a techniky dramatické výchovy

Hra s pravidly – její průběh je dán pravidly, které všichni hráči znají. Plní úlohu rozechřívací aktivity, při které by se hráči měli vyladit na vzájemnou spolupráci. Měla by souviset s tématem dramatu.

Předčítání – učitel předčítá vybrané části textu, které spojují jednotlivé části dramatu a zároveň přinášejí nové informace

Vyprávění – učitel svým vyprávěním spojuje jednotlivé části strukturovaného dramatu, přináší nové informace.

Rolová hra – hráči jednají ve fiktivní situaci v plné hře.

Skupinová role – hráči přijímají v rámci celé skupiny roli jedné z postav dramatu.

Improvizace ve dvojicích, skupinkách – „je hrou bez přípravy“. Může se jednat o improvizace na zadané situace, věty apod. V průběhu hry hráči svými improvizacemi

ovlivňují vývoj celého dramatu. Zároveň práce ve dvojicích či skupinkách přináší možnost různých pohledů na stejnou situaci.

Připravená improvizace ve dvojicích, skupinkách – při těchto improvizacích dostanou hráči určitý časový limit na přípravu, kterou si rámcově domluví.

Hromadná improvizace – všichni hrají současně, námětem je určité prostředí, každý hráč se nachází v určité roli. „*Při hromadných improvizacích hrají všichni současně, ale na rozdíl od simultánních pantomim každý vstupuje do jiné role a hráči mezi sebou navazují kontakt. Hráči si svoje postavy volí a vytvářejí sami, podle vlastní úvahy, vytvářejí a obměňují i situace a rozhodují se, s kým naváží kontakt.*“³⁰

Živé obrazy – hráči svými těly zobrazují situace v dramatu, které mohou být rozehrány v akci a znovu zastaveny. „*Hráči zobrazí svými těly ve štronzu klíčový moment vybrané situace - jejich pozice mají vyjadřovat činnosti, role a vzájemné vztahy, a to v momentě, který je pro řešené téma nejdůležitější.*“³¹

Simultánní pantomima – všichni hráči předvádějí činnost na stejný námět (např.: zimní sporty), ale každý podle své představy

Telefonické rozhovory – hráči vedou rozhovor, který by měl do dramatu přinést nové informace.

Dopis – může sloužit jako vstupní informace na začátku dramatu, měl by vzbudit zájem o námět dramatu. V průběhu hry může přinášet hlubší pohled na celé téma, postavu i její situaci.

Vyjádření vztahu postojem – „*představitel klíčové role se postaví doprostřed místnosti, hráči vyjádří svůj názor na tuto postavu a vztah k ní tím, jak blízko k ní se postaví.*“³² Pokud situace dovoluje pojmenovat dva základní postoje, hráči svůj názor zveřejnění tak, že je např. dán prostor před ní a za ní.

Štronz je signálem pro okamžité zastavení pohybu i řeči. Možno ho využít jako překvapivého momentu, který otevírá další možnosti.

³⁰ Machková, E. Úvod do studia dramatické výchovy. 2. vyd. Praha: NIPOS, 2007, s. 97.

³¹ Tamtéž s. 108.

³² Tamtéž s. 108.

Vnitřní hlasy (alej, ulička) – hráč v roli klíčové postavy prochází uličkou svých spoluhráčů, a ti nahlas vyslovují její pocity a myšlenky. Jedná se většinou o zlomovou situaci, která nutí klíčovou postavu přijmout rozhodnutí. „*Význam techniky spočívá v tom, že k problému se vyjadřuj všichni, a stávají se tak jakýmsi kolektivním svědomím. Vyslovenými názory mohou ovlivnit nejen vývoj uvedené postavy, ale skrze ni i další vývoj událostí. Jinou variantou je způsob, při němž se spoluhráči stávají „rádci“ dané postavy.*“³³ Rady, které udílí, se mohou objevovat v kladném i záporném smyslu, například jako svádění boje mezi dobrem a zlem.

Diskuse- slouží ke slovnímu prozkoumávání příběhu

Reflexe – mohou mít různou podobu. Mohou se odehrávat formou diskusí, ale i živými obrazy nebo škálováním, kterým hráči projeví svůj názor na situaci. Závěrečná reflexe by měla umožnit hráčům pojmenovat určité věci, kterými v průběhu dramatu prošli. Co si myslí o klíčových postavách příběhů, jaký je jejich zážitek ze hry, jaká zobecnění v sobě celý příběh nese a zda si je mohou přenést do svého života.

8.3.3 Časový plán lekce

Časový plán lekce (pouze orientační)

Privítací rituál (3minuty)

Hra s pravidly (5 minut)

Seznámení s Eliškou – předčítání (5 minut)

Představy Elišky – živé obrazy (7 minut)

Co víme o Elišce – reflexe (5minut)

Eliška objeví svou kouzelnou schopnost – předčítání (5 minut)

Co se děje o přestávce – hromadná improvizace (5 minut)

Eliška předvádí svou kouzelnou schopnost – vyprávění, vyjádření vztahu postojem (7 minut)

Pozvání k návštěvě – telefonování (5minut)

³³ Bláhová, Krista. Metody a techniky v procesu dramatické výchovy. In: Kořátková, Soňa a kol. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1998, s. 101.

Na návštěvě – hromadná improvizace (7 minut)

Eliška bez dovolení pohybuje věcmi svých spolužáků – improvizace ve dvojicích na větu (5 minut)

Dárek k narozeninám, návštěva obchodu – hromadná improvizace (7 minut)

Narozeniny, seznámení s Kašparem – vyprávění (5 minut)

Jak vidí Elišku Kašpar – dopis (5 minut)

Co vše nyní víme o Elišce – reflexe (5 minut)

Eliška uklízí před návštěvou Kašpara – simultánní pantomima (5 minut)

Ztratí Eliška svou kouzelnou schopnost? – vyprávění (5minut)

Co běží hlavou Elišce, co Kašparovi? – vnitřní hlasy (5minut)

Potřebuje Eliška svou kouzelnou schopnost? – vyjádření vztahu postojem (5 minut)

Jak příběh dopadne? (5 minut)- domýšlení vyústění příběhu – improvizace ve dvojicích (1. varianta)

Dočtení příběhu (2. varianta)

Závěrečná reflexe v kruhu (10 minut)

8.4 Návrh dramatické lekce

Téma: malá sebedůvěra, sebepoznání, jaký jsem, jak mě vnímají ostatní

Cíle:

- Uvědomit si důležitost sebedůvěry pro osobní rozvoj i komunikaci s okolním světem.
- Uvědomit si svou jedinečnost, hodnotu, vážit si sám sebe.
- Pomocí metod a technik dramatické výchovy lépe porozumět vývoji hlavní postavy
- Logicky uvažovat v rámci příběhu, smysluplně předjímat možný průběh děje na základě informací, které jsou k dispozici.
- Zaujímat vlastní postoje při řešení problémů v dramatické hře, dokázat je obhajovat před ostatními

- Respektovat názory druhých, nahlédnout situaci z pozice někoho jiného.
- Rozvíjet improvizální schopnosti v dramatické situaci.

Délka lekce: 2 hodiny

Věkové rozmezí: 9 až 11 let

Literární předloha: povídka **Eliščiny bláznivé lžičky** a úryvek z povídky **Ahoj, Ervíne** od Ivy Procházkové (povídky z knihy **Hlavní výhra**)

Pomůcky: kniha **Hlavní výhra**, fixy, čtvrtky, provázek, kolíčky, barevné podsedáky, šátek (kostýmní znak Elišky), kšiltovka (kostýmní znak Kašpara)

Organizace: na koberci, volně po prostoru

Scénář dramatu

Přivítací rituál

Obsah: Sedíme v kruhu. Držíme se za ruce. Jeden z hráčů pošle stiskem ruky vzkaz ostatním. Vzkaz má dojít v nezměněné podobě k původnímu hráči. Jedná se o jakousi obměnu tiché pošty. Během rituálu se hráči zklidní a vyladí jeden na druhého.

Obíhaná³⁴

Hra s pravidly (5minut)

Obsah: Vybraný hráč chodí pomalu po vnější straně kruhu a pak někomu poklepe na rameno. Oba běží každý opačným směrem kolem kruhu, aby zjistili, kdo doběhne na uvolněné místo první. Hráč, který doběhl druhý, jde pomalu po kruhu a vybere dalšího, komu poklepe na rameno.

Reflexe v kruhu formou diskuse: Učitelka formuluje otázky. Hráči diskutují. Co uděláte, když se chcete připojit ke skupině, která si už společně hraje nebo pracuje? Kdy je snadné se ke skupině připojit? Kdy to bývá těžké?

Seznámení s Eliškou

Předčítání

Učitelka:

³⁴ Plummer, Deborah M. Skupinové hry pro rozvíjení sebeúcty. 1. vyd. Praha: Portál, s. r. o., 2013, s. 46.

„Až na roh ulice šly všechny tři společně.

„Včera jsem dostala další dva poníky,“ řekla Anna a nadhodila si tašku na zádech.

„Jakou mají hřívu?“ zeptala se Kateřina.

„Zelenou a fialovou.“

„A hřebínky?“

„Jeden vypadá...prostě rozkošně a druhý ve tmě svítí.“

„Můžu se přijít podívat?“ zeptala se Kateřina.

„Přijď,“ kývla Anna. „A přines svoje poníky. Můžeme si hrát, že mají svatbu a jedou na svatební cestu a pak si koupí dům a nádherně ho zařídí – víš, přesně jako v tom katalogu!“

„Přinesu také natáčky,“ slíbila Kateřina. „Uděláme jim frizúry.“

Na rohu ulice se rozloučily. Anna zahrnula doprava, Kateřina doleva. Eliška počkala, až se na semaforu objeví zelená, a šla dál rovně. Hra s gumovými poníky ji nebavila, ale ráda by se k Anně někdy podívala. Mohly by dělat, že cestují na létajícím koberci. Nebo že našly tajnou chodbu. Nebo si hrát, že jsou neviditelné.

„Co bylo ve škole?“ zeptala se maminka u stolu.“

„Nic,“ odpověděla Eliška. Byla to pravda. Vzpomněla si, že jí Leoš sebral dvě žvýkačky, ale na tom nebylo nic zvláštního.

„Co budeš dělat odpoledne?“

„Ještě nevím.“

Samozřejmě věděla, co bude dělat. Napiše si úkol a pak bude tak dlouho lelkovat ve svém pokoji, až přijde maminka a zeptá se jí, jestli s ní nechce jet na zahradu hrabat listí. Nebo jestli nechce navštívit Bobíka. Bobík byl Eliščin bratranec a hráli si spolu často. Bylo mu ovšem teprve pět let. Neuměl držet tajemství. Báł se, když mu zavázala oči. (...)

„Možná půjdu za Annou,“ řekla. Aby pro ni maminka nezačala vymýšlet program.“³⁵

Představy Elišky

Malé skupinky – živé obrazy, prezentace

Obsah: Eliška si představuje, jaké by to bylo, kdyby ji někdo pozval na návštěvu. Jak by **si šlo hrát**, co vše by šlo dělat. Hráči v malých skupinkách si připraví živé obrazy. Na tlesknutí učitelky je obraz rozehrán, na pokyn štronzů zastaven. Jedna skupinka předvádí, další se snaží poznat, co živý obraz představuje. Postupně se vystřídají.

Co jsme se dozvěděli o Elišce?

Reflexe

Otázky: Co jsme se o Elišce dozvěděli? Jak tráví svůj volný čas? Jaké je její postavení ve třídě? Má nějaké kamarádky nebo kamarády? Jaké hry ji baví? Co to o ni vypovídá?

Eliščina kouzelná schopnost

Předčítání

Učitelka:

„Seděla v pokoji, po malých lžičkách ujídala čokoládový pudink a poslouchala pohádkovou kazetu. Zнала ji zpaměti. Když dojedla pudink, odložila lžičku na stůl, a opřela si nohy o knihovnu. Anna a Kateřina už určitě vykoupaly své poníky a teď jim natáčeji pestré hřívy a ocasy na natáčky. Nebo už je možná poslaly na svatební cestu. (...)

V magnetofonu cvaklo – kazeta byla v polovině. Elišku napadlo, že vstane a otočí ji na druhou stranu, kterou znala stejně jako první, ale pak si to rozmyslela. Byla líná spustit nohy z knihovny a vstát. Radši zůstala sedět pohodlně opřená o okno a bezmyšlenkovitě zírala na stůl. Jeho deska byla zalitá slunečním světlem. Lžička od pudinku, ležící na samém kraji, se pojednou – zničehonic – zachvěla. Eliška zpozorněla. Co to bylo? Že by malé zemětřesení? Ale proč se nezatřásla knihovna? Nebo židle?

³⁵ Procházková, Iva. Hlavní výhra. 1. vyd. Praha: ARSCI, 1996, s. 14-15.

Eliška na lžičku upřeně zírala a ke svému úžasu viděla, že se chvěje stále znatelněji. Dokonce se maličko pohnula, jako by se chtěla zhoupnout. V příštím okamžiku se zhoupla doopravdy. A ještě jednou. Pak klepla energicky držátkem, posunula se až na sám okraj stolu a spadla na podlahu. Eliška vypustila vzduch, který vzrušením zadržovala v plicích, prudce spustila nohy z knihovny a vstala. Zvedla lžičku. Nic pozoruhodného na ní neviděla. Obyčejná kovová lžička. Znovu ji položila na stůl a zahleděla se na ni. Tentokrát šlo všechno mnohem rychleji. Během několika vteřin se lžička rozechvěla, rozhoupala, popojela po desce stolu ke kraji a spadla na koberec.

*V průběhu odpoledne zopakovala Eliška pokus s pěti různými lžičkami, dvěma vidličkami, pohádkovou kazetou, malým kaktusem, rovnátkem na zuby a slunečními brýlemi. Nejzdatnější po stole jezdily lžičky, nejhůř rovnátko. Kaktus se ani nehnul a sluneční brýle se při pádu rozbily.*³⁶

Co se děje o přestávce v Eliščině třídě

Hromadná improvizace

Obsah: Jak by mohla vypadat třída, do které chodí Eliška? Co všechno se v ní o přestávce děje? Hráči si rozdělí role. Postavu Elišky zastupuje její nakreslená postava, kterou připevníme k židli.

Obsah: Do skupinové improvizace vstoupí učitelka pokynem **štronzo**. Hráči se zastaví.

Eliška předvádí svou kouzelnou schopnost

Vyprávění

Učitelka:

„Nikdo si jí nevšímal. Upřela na lžičku oči. Vteřinu, dvě se nic nedělo. Pak se lžička lehounce zachvěla, pootočila se a klouzavým pohybem zamířila na Ditinu půlku lavice. Dita přestala sypat Kateřině za límec koláčové drobký a vytřeštila oči. Lžička dojela k učebnici matematiky, zarazila se, změnila směr a po krátké pouti spadla na podlahu.

„Co to by...bylo?“ koktala Dita.

³⁶ Tamtéž s. 16-17.

„Pominutá lžička,“ vydechla Kateřina, rovněž s vyvalenýma očima. Eliška vstala, zvedla lžičku ze země a znovu ji položila na lavici.

„Na tom nic není,“ řekla s úsměvem. „Ukážu vám to ještě jednou.“³⁷

Vyjádření vztahu postojem

Obsah: Hráči (za postavy Eliščiných spolužáků) na pokyn učitelky obklopí nakreslenou postavu Elišky a zaujmou k ní takovou vzdálenost a takové postoje, kterými dají najevo reakci na změněnou situaci.

Varianta: Celou situaci zopakujeme znovu, ale ve **zpomalené verzi**. Učitelka vypráví text, hráči následně ve zpomalené verzi obklopí nakreslenou postavu Elišky a zaujmou k ní příslušný postoj.

Reflexe: Vychází z toho, jak hráči zareagují na změněnou situaci Elišky. Jak zareagovala třída? Změnila se nějak situace Elišky?

Pozvání k návštěvě

Telefonování – improvizace v dvojicích

Obsah: Hráči sedí na židlích v roli Elišky a jejích spolužáků. Všichni najednou improvizují telefonický rozhovor, ve kterém děti ze třídy zvou Elišku na návštěvu k sobě domů. Jedním z volajících je Lukáš, který zve Elišku na oslavu svých narozenin. Také Anna a Kateřina zvou Elišku na návštěvu. Eliška se nechává trochu prosit a přemlouvat, aby nevyšlo najevo, jak ji pozvání těší. Ve vhodné chvíli se na pokyn **štronz** situace zastaví. Učitelka se dotkne ramene některého z hráčů. To je pro dotyčného pokyn, aby svou situaci se svým spoluhráčem improvizoval před ostatními. Po chvíli si hráči vymění role. Na pokyn **štronz** některá vybraná dvojice předvede svou improvizaci.

Reflexe: Jak jste se cítili v roli Elišky? Jak jste se cítili v roli jejích spolužáků?

Na návštěvě

Hromadná improvizace:

³⁷ Tamtéž s. 18.

Učitelka: Na návštěvě u Kateřiny Eliška navrhla **hru na cirkus**. Zdálo se jí to mnohem zábavnější než česání poníků. Co to o ní vypovídá?

Varianta: Pokud hráči navrhnou jinou inspirativní hru, je možno ji zařadit.

Obsah: Hráči si rozdělí role (např.: provazochodkyně, klauni). Postava vyvolávače (Eliška) představuje jednotlivé vystupující, ti se uklánějí a předvádějí část svého vystoupení. Svě číslo předvede v závěru i Eliška. Hráči si mohou vybrat mezi plnou hrou nebo jen pantomimou. V závěru hráči vytvoří živý obraz, který učitelka vyfotí imaginárním fotoaparátem.

Eliška bez dovolení pohybuje věcmi svých spolužáků

Improvizace ve dvojicích na větu, prezentace

Učitelka: Eliška přichází domů. Oznamuje mamince, že dostala poznámku do žákovské.

Obsah: Učitelka dá do kruhu papírek s větou. **Eliška bez dovolení pohybuje věcmi svých spolužáků**. Hráči ve dvojicích improvizují rozhovor Elišky a maminky.

Dárek k narozeninám – návštěva obchodu

Hromadná improvizace

Obsah: Eliška jde koupit dárek pro Lukáše k narozeninám. Hráči namalují na jednotlivé papíry obrázky, které představují dárky, které by mohla Eliška koupit. Obrázky pověsí na provázek. U každého obrázku je uvedena cena. Vyrobí si papírové peníze. Rozdělí si role.

Narozeniny – seznámení s Kašparem

Vyprávění

Učitelka:

Na oslavě Lukášových narozenin se Eliška seznámila s Kašparem. Hned si začali rozumět. Eliška navrhla hru na zemětřesení a Kašpar se hned přidal s dalšími nápady. Když přišel Lukáš a ostatní děti, nadchly pro hru i ostatní děti. Byly to jedny z nejzábavnějších narozenin, jaké kdy Eliška zažila. Během zemětřesení létal vzduchem

dort, pop-corn a kuličky hroznového vína, jindy byli všichni tak omráčení uragánem, že leželi na podlaze jako mrtví a ani se nehnuli.

Když šli domů, zeptal se Kašpar Elišky, jestli by k ní nemohl někdy přijít na návštěvu. „Třeba zítra,“ navrhla Eliška. S Kašparem byla mnohem větší zábava než s Annou, Kateřinou nebo Bobíkem. Nepištěl. Neptal se, co dál. Možná by s ním šlo hrát i na ztroskotání Titaniku.³⁸

Jak vidí Elišku Kašpar

Dopis (kurzívou psaný text je z povídky **Ahoj, Ervíne** z knihy **Hlavní výhra**)

Ahoj, Ervíne!

Jak se máš v té Brazílii? „Pořád nedokážu pochopit, jak můžou lidi bydlet v bednách. Já vím, že jsou chudí a nemají práci a všechno to, co jsi psal, ale v bednách? (...) My jsme si na to s jednou holkou hráli – na uragán a na zemětřesení a byla to legrace. Ale ti v těch bednách myslím moc legrace neužijou“.³⁹

Vlastně mě teď napadá, že jsem Ti ještě nic nenapsal o své nové kamarádce. Víš, jak jsem byl pozvaný k Lukášovi na narozeniny?! Tak na začátku to byla docela nuda. Hrál jsem si se svojí vodní pistolí a jinak se nic zajímavého nedělo. „Najednou se tam objevila holka. No...docela hezká, fakt. Řekla, že se jmenuje Eliška. Začali jsme si hrát na zemětřesení a na to, že bydlíme v bednách, a na uragán. Bylo to perfektní. Přišel Lukáš a ostatní a hráli si s námi. (...)

Já si teď hraju s Eliškou často. Má senzační nápady – vůbec ne jako holka. Ne že bych proti holkám něco měl, ale jejich hry mě většinou nebaví a jejich bulení a žalování taky ne. Elišku jsem ještě bulet neviděl. Zkusil jsem si představit, jaký má ona problém, ale na nic jsem nepřišel. Myslím, že nemá žádný. Je prima. A...no...vážně docela hezká.“⁴⁰

To je zatím všechno. Zase se brzy ozvu.

Kašpar

³⁸ Tamtéž s. 21-23.

³⁹ Tamtéž s. 59-60.

⁴⁰ Tamtéž s. 65.

Co vše nyní víme o Elišce?

Reflexe

Otázky: Jak nyní třída přijímá Elišku? Co se v jejím životě změnilo? V čem se změnila ona? Má nějaké kamarády a kamarádky?

Eliška uklízí před návštěvou Kašpara

Simultánní pantomima

Učitelka: Na návštěvu Kašpara se velmi těší, proto nechce, aby viděl, jaký má v pokoji nepořádek.

Obsah: Hráči ve skupinové roli Elišky uklízí její pokoj. Jeden hráč vymyslí určitou práci, ostatní ji začnou také vykonávat. Po určité chvíli přijde s další činností jiný hráč. Postupně se vystřídají.

Učitelka: Najednou se zděšeně zarazila.

Všichni hráči ve štronzu - postojem a mimikou vyjádří pocit Elišky na základě pronesené věty.

Ztratí Eliška svou kouzelnou schopnost?

Vyprávění

Učitelka:

„Uvědomila si, že Kašparovi neukázala svoje kouzla. Ani jednou za celé včerejší odpoledne nezahýbala lžičkou, ani jednou neroztočila talířek, ani jednou nenechala putovat přes stůl skleničku! Polekala se. Jak na to mohla zapomenout? Přijde Kašpar vůbec? Nerozmyslí si to?

Přesně ve tři zazvonil u dveří.

„Na co si budeme hrát,“ zeptal se.

„Počkej, něco ti ukážu,“ řekla Eliška, jakmile byli v jejím pokoji. Položila na stůl lžičku a zadívala se na ni. „Dávej pozor!“

Kašpar dával pozor, ale nic se nedělo. Lžička ležela na desce stolu a Eliška na ni zírala. (...)

...v duchu ji úpěnlivě pobízela. TAK DĚLEJ! POHNI SE! UKAŽ MU TO!“⁴¹

Co běží hlavou Elišce, co Kašparovi

Vnitřní hlasy

Obsah: Učitelka po domluvě vybere jednu z hráček pro roli Elišky (kostýmní znak šátek) a jednoho hráče pro roli Kašpara (kostýmní znak kšiltovka). Na hráče se obrací s otázkou. Co si myslíte, že v takové chvíli šlo hlavou Elišce, co Kašparovi? Jaké myšlenky je asi napadaly? Hráči střídavě přistupují k Elišce a Kašparovi a zveřejňují jejich myšlenky.

Potřebuje ještě Eliška svou kouzelnou schopnost?

Vyjádření vztahu postojem

Obsah: Hráčka v roli Elišky zůstává na místě. Učitelka dává otázku. Potřebuje ještě Eliška svou kouzelnou schopnost? Každý z hráčů zveřejní za sebe svůj názor. Ti, co si stoupnou před hráčku v roli Elišky, se domnívají, že Eliška svou zázračnou schopnost již nepotřebuje. Ti, co si stoupnou za její záda, se domnívají, že Eliška se bez své zázračné schopnosti neobejde. Pak se i hráč v roli Kašpara přidá k jedné či druhé skupině. Poslední se rozhoduje hráčka v roli Elišky, která se přidá k jedné nebo druhé skupině.

Reflexe: Diskuse vychází z reakcí hráčů. Hráči diskutují o tom, proč se určitým způsobem rozhodli. Jaké k tomu měli důvody.

Jak vše dopadne?

1. varianta:

Připravená improvizace ve dvojicích

Obsah: Na základě předchozí aktivity si hráči ve dvojicích připraví krátké improvizace, ve kterých budou domýšlet vyústění celého příběhu.

Reflexe: Proč navrhuji právě takové vyústění příběhu? Jaké je k tomu vedou důvody?

Dočtení příběhu

⁴¹ Tamtéž s. 25.

2. varianta:

Předčítání

„To má být legrace?“ zeptal se Kašpar nejistě, když uplynuly další dvě nebo tři minuty. Eliška lžičku zvedla, prohlédla si ji ze všech stran, opět ji položila na stůl a upřela na ni pohled. Lžička ležela na svém místě, ani se nezachvěla.

„Tahleta hra mě moc nebaví,“ přiznal se Kašpar. „Nemohli bychom radši hrát něco jako včera? To bylo daleko lepší!“

Eliška se naposled hněvivě dotkla lžičky pohledem a pak ji rukou smetla na podlahu. Kouzlo bylo pryč. Opustilo ji. Načisto se ztratilo. Ale byl tu Kašpar. Jeho zrzavá kštica měděně zářila v paprscích odpoledního slunce a zvědavé oči na Elišku vyčkávavě hleděly.

„Tohle je Titanik,“ řekla a ukázala na postel. „Obrovská loď a pluje po oceánu.“

„A potopí se!“ dovtípil se Kašpar. „Já jsem kapitán!“

Sebral velkému plyšovému medvědu čepici s kšiletem a narazil si ji na hlavu. Hra se v mžiku naplno rozjela. Na lžičku utopenou na dně oceánu si ani kapitán ani nikdo z cestujících nevzpomněl. Zůstala ležet v hlubinách jako tolik jiných nepotřebných věcí.⁴²

Otázky k závěrečné reflexi v kruhu

Zážitek ze hry: Jak jste se cítili v rolích Elišky a jejích spolužáků? Která aktivita Vás zaujala nejvíce? Proč? Která pro Vás byla něčím obtížná? Proč?

Zobecnění: Jaká je Eliška na začátku příběhu? Jaká na konci? V čem se změnila? Co k tomu potřebovala? Jaké věci pochopila sama o sobě?

Do života: Co potřebujeme k tomu, aby nás druzí lidé uznávali a respektovali? Co je na tom těžkého? Proč se to někdy neděje? Co si můžeme odnést z této lekce pro vlastní život?

Obrácená reflexe: Hráči se mohou zeptat učitelky na vše, co je ohledně lekce zajímavé.

⁴² Tamtéž s. 25-26.

9 ZÁVĚR/OČEKÁVÁNÍ

Navrženou dramatickou lekci jsem zatím nerealizovala. Lekce je navržena pro mladší školní věk. Scénář dramatu se mi jeví nejvíce vhodný pro dramatický kroužek, kde jsou děti s určitými dramatickými metodami a technikami už seznámeni. Scénář se zabývá tématy, které jsou pro děti v tom věkovém období aktuální. Vychází z jejich reálné zkušenosti, z problémů, které děti v tomto věku řeší. Na základě toho lze předpokládat, že děti se budou chtít podílet na zkoumání a řešení situací v příběhu, budou k nim zaujímat postoje. Lekce klade důraz na pochopení vývoje postavy hlavní hrdinky, jaký má problém, v čem a proč se její situace postupně mění. Jakou proměnou prochází ona sama. Žáci jsou vedeni k tomu, aby zkoušeli uvažovat v logice příběhu. V závěru lekce, kdy Eliška naopak svou zázračnou schopnost ztratí, projeví žáci svým postojem, jak příběh pochopili.

Lekce se také zabývá pohledem z druhé strany, jak se vidím já a jak mě vidí ostatní. V průběhu lekce dochází k určitému vývoji, pohled spolužáků na Elišku se mění. Děti tuto proměnu mohou postihnout v různě zaměřených improvizacích, které by měly postihnout vývoj Eliščiny situace. Také pohled kamaráda Kašpara zveřejněný jeho dopisem, vede žáky k tomu, aby se učili chápat, že lidé mohou vidět věci odlišně. Žáci se v tomto věku právě učí vidět věci z jiného úhlu pohledu, neuplatňovat pouze své egocentrické hledisko. Právě tato zkušenost by mohla být pro jejich život důležitá a přínosná, učí je nahlédnu a odstupu od situace.

V lekci jsou zařazeny určité hromadné improvizace, které vycházejí z oblíbených činností dětí. Nákup dárku pro Lukáše umožňuje hru na obchod. Vycházím z potřeb dětí v tomto věkovém období, kdy se v odpoledních hodinách potřebují také odreagovat. Předpokládám, že v dětech tak více udržím zájem o hru, podpořím jejich aktivitu. Zároveň zvolené činnosti příběh rozvíjejí.

Metody a techniky dramatické výchovy by měly žáky vést k pochopení příběhu i vývoje hlavní postavy. V závěrečné části by žáci měli dospět ke zjištění, že Eliška již žádnou zázračnou schopnost nepotřebuje, protože okolí ji oceňuje na základě jejích skutečných předností.

Řada hromadných improvizací vede žáky k tomu, aby se učili spolupracovat, naslouchat si, vhodným způsobem prosazovat své nápady, dokázat ocenit nápad druhého, respektovat se.

10 SEZNAM POUŽITÝCH INFORMAČNÍCH ZDROJŮ

PROCHÁZKOVÁ, Iva

Eliáš a babička z vajíčka. 1. vyd. Praha: Mladá fronta a. s., 2013. ISBN 978-80-204-2855-4.

Hlavní výhra. 1. vyd. Praha: ARSCI, 1996. ISBN 80-901452-7-2.

Jožin jede do Afriky. 1. vyd. Praha: AMULET s. r. o., 2000. ISBN 80-86299-31-7.

Kam zmizela Rebarbora? 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2004. ISBN 80-204-1146-1.

Karolína. Stručný životopis šestnáctileté. 1. vyd. Praha: Albatros, 1999. ISBN 80-00-00697-9.

Kryštofe, neblbni a slez dolů! 1. vyd. Praha: Albatros, 2004. ISBN 80-00-01326-6.

Myši patří do nebe. 1. vyd. Praha: Albatros, 2006. ISBN 80-00-01558-7.

Nazí. 1. vyd. Praha - Litomyšl: Paseka, 2009. ISBN 978-80-7185-979-6.

Pět minut před večerí. 1. vyd. Praha: TRITON, 2013. ISBN 978-80-7387-731-6.

Soví zpěv. 1.vyd. Praha: Amulet, 1999. ISBN 80-86299-04-X.

Středa nám chutná. 2. vyd. Praha: Albatros, 2013. ISBN 978-80-00-03136-1.

Tanec trosečníků. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2006. ISBN 80-204-1462-2.

Únos domů. 1. vyd. Praha: Albatros, 1998. ISBN 80-00-00605-7.

Únos domů. 2. uprav. vyd. Praha: Albatros, 2006. ISBN 80-00-01787-3.

Procházková, I. Uzly a pomeranče. 1. vyd. Praha: Albatros, 2011. ISBN 978-80-00-02820-0.

Sekundární literatura

BLÁHOVÁ, Krista. Uvedení do systému školní dramatiky. Praha: ARTAMA, 1996. ISBN 80-7068-070-9.

HELDOVÁ, Jacqueline. V říši obraznosti. 1. vyd. Praha: Albatros, 1985. ISBN neuveden.

- HNÍK, Ondřej. Didaktika literatury: výzvy oboru. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, Karolinum, 2014. ISBN 978-80-246-2626-0.
- KOŤÁTKOVÁ, Soňa a kol. Vybrané kapitoly z dramatické výchovy. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-756-9.
- LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. Dítě a kniha. O čtenářství jedenáctiletých. 1. vyd. Praha: Aleš Čeněk, s.r.o., 2004. ISBN 80-86898-01-6.
- LURKER, Manfred Slovník symbolů. Praha: Euromedia Group – Knižní klub, 2005. ISBN 80-242-1588-8.
- MACHKOVÁ, Eva. Úvod do studia dramatické výchovy. 2. upravené vydání. Praha: NIPOS, 2007. ISBN 978-80-7068-207-4.
- MARUŠÁK, Radek. Literatura v akci. 1. vyd. Metody dramatické výchovy při práci s uměleckou literaturou. 1. vyd. Praha: AMU, 2010. ISBN 978-80-7331-172-8.
- MARUŠÁK, Radek, KRÁLOVÁ, Olga, RODRIGUEZOVÁ, Veronika. Dramatická výchova v kurikulu současné školy. 1. vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-472-4.
- PETERKA, Josef. Teorie literatury pro učitele. 3. vyd. Jíloviště: Merkury Music & Entertainneot s. r. o., 2007. ISBN 978-80-239-9284-7.
- PLUMMER, Deborah M. Skupinové hry pro rozvíjení sebeúcty. 1. vyd. Praha: Portál, s. r. o., 2013, s. 46. ISBN 978-80-262-0467-1.
- SLAVÍK, Jan. Umění zážitku, zážitek umění. 1. díl. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2001. ISBN 80-7290-066-8.
- ŠLAPAL, Miloš, KOŠŤÁLOVÁ, Hana a HAUSENBLAS, Ondřej. Metodika rozvoje čtenářství a čtenářské gramotnosti. 1.vyd. Nový Jičín: Krajské zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků a informační centrum Nový Jičín, 2012. s. 81-90. ISBN 978-80-905036-8-7.
- ŠUBRTOVÁ, Milena a kol. Slovník autorů literatury pro děti a mládež II. 1. vyd. Praha: Libri, 2012. s. 330-332 ISBN 978-80-7277-506-4.

TOMKOVÁ, Anna, MARUŠÁK, Radek, PROVAZNÍK, Jaroslav. Spolupráce dětí 1. a 2. stupně ZŠ při rozvoji čtenářské gramotnosti. Manuál příkladů z praxe. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2012. ISBN 978-80-7290-582-9.

URBANOVÁ, Svatava. Dialogy Ivy Procházkové. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2012. ISBN 978-80-7467-143-5.

URBANOVÁ, Svatava. Meandry a metamorfózy dětské literatury. Olomouc: Votobia, 2003. s. 217-250. ISBN 80-7198-548-1.

URBANOVÁ, Svatava. Pohyby. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2010. s. 47-61. ISBN 978-80-7368-753-8.

ŠUBRTOVÁ, Milena. Fenomén outsiderství v próze pro děti a mládež. In: URBANOVÁ, Svatava a kol. Sedm klíčů k otevření literatury pro děti a mládež 90. let XX. století. Olomouc: Votobia, s. r. o., 2004. s. 123-131. ISBN 80-7220-185-9.

ULRYCHOVÁ, Irina. Drama a příběh. 1. vyd. Praha: AMU, 2007. ISBN 978-80-7331-096-7.

VIKTOROVÁ, Ida. Od sedmi do jedenácti. Jak děti mladšího školního věku píší literaturu. 1.vyd. Praha: Univerzita Karlova, Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1630-8.

Bakalářské a diplomové práce

HAVLOVÁ, Jana. Fantaskní motivy v próze s dětským hrdinou u Ivy Procházkové. Bakalářská práce. Praha: Pedagogická fakulta, Univerzita Karlova, 2010. Vedoucí práce PhDr. Věra Brožová, Ph.D.

VÁGNEROVÁ, Ivana. Iva Procházková: literární dílo metodami dramatické výchovy. Diplomová práce. Praha: Pedagogická fakulta, Univerzita Karlova, 2012. Vedoucí práce doc. Mgr. Radek Marušák.

Recenze

LAUKOVÁ, Lenka. Únos z domova, který je ve skutečnosti útekem domů. Tvořivá dramatika 9, 1998, č. 2-3, s. 58-60. ISSN 1211-800 1.

PROVAZNÍK, Jaroslav. Další výhra Ivy Procházkové. Tvořivá dramatika 10, 1999, č. 1, s. 42. ISSN 1211-800 1.

PROVAZNÍK, Jaroslav. Kryštofe, neblbni a slez dolů! Tvořivá dramatika 15, 2004, č. 3, s. 32-33. ISSN 1211-800 1.

PROVAZNÍK, Jaroslav. Myši patří do nebe...ale jenom na skok. Tvořivá dramatika 17, 2006, č. 2, s. 45. ISSN 1211-800 1.